Заклад вищої освіти «Український католицький університет»
Факультет наук про здоров'я
Кафедра психології та психотерапії

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «Трансгенераційні чинники взаємин батьків з дітьми підліткового віку»

Виконала: студентка II курсу
групи ЗПП19/М
спеціальності 053 «Психологія»
освітньої програми: «Клінічна психологія з основами психодинамічної терапії»
Квасюк Анна Анатоліївна
Керівник: доц. М.І. Миколайчук.
Рецензент:

Львів – 2021

А.А. Шутценбергер «пережита травма прихована в серці і тілі нащадків» [42, с.97]

ЗМІСТ

ВСТУП……. 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ З ДІТЬМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ…… 8
1.1. Психологічні особливості стосунків батьків з дітьми підліткового віку……... 8
1.2. Трансгенераційні чинники формування особистості в теоріях сімейної психоаналітичної школи..... 14
1.3 Огляд сучасних досліджень трансгенераційних чинників сімейних взаємин…… 20
1.4 Теоретична та емпірична моделі дослідження …… 26
Висновки до першого розділу……..... 29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ З ДІТЬМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ..... 30
2.1. Опис дизайну та процедури дослідження. Група досліджуваних..... 30
2.2. Опис методик емпіричного дослідження ……..... 32
2.3. Аналіз та інтерпретація кількісних результатів дослідження…… 35
2.3.1 Кореляційний аналіз стилів прив’язаності у дитячо-батьківських стосунках …… 40
2.3.2 Порівняльний аналіз показників якості стосунків батьків з дітьми за рівнями сімейного стресу …….. 42
2.3.3 Регресійний аналіз показників рівня сімейного стресу та стилів прив’язаності ……. 50
2.4. Якісний аналіз результатів дослідження…….. 51
Висновки до другого розділу……..... 59
ВИСНОВКИ…… 61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 64
ДОДАТКИ……..... 69

ВСТУП

Актуальність:

Дитячо-батьківський стосунок є важливою складовою людського життя, адже вплив батьківського середовища на риси потомства відомий протягом десятиліть. Дана робота присвячена дослідженню якості стосунків та їх міжпоколінних чинників: сімейних правил, також переживання травматичних подій та передачі родинних зв'язків від прабатьків до дітей підліткового віку. З початку народження та по мірі розвитку формується прив'язаність, як важливий показник у розвитку поведінки, яка супроводжуватиме в продовж життя та буде поступово перебудовуватись у патерн, тобто спосіб взаємодії з людьми. Від сім'ї ми отримуємо так звані сімейні стратегії, вони формуються під впливом сімейної історії, яка розповідає про життєві обставини, які супроводжували родину та як їх інтерпретували. Вона є важливим чинником передачі з покоління в покоління специфічних патернів взаємодії, а також приписів, що транслюються від батьків до дитини та можуть перешкоджати або сприяти розвитку особистості визначаючи вибір життєвих стратегій [42]. Їхня мета - зберегти найцінніше.

А.Шутценбергер відкрила термін «синдром річниці», який трактує повторення сімейних подій як вираження сімейного та соціального трансгенераційного несвідомого, в основі цього лежить процес витіснення у попередніх поколіннях. Витіснені переживання проявляються у нащадках з частковою ідентифікацією із предками, навіть тих, яких ніколи не зустрічали, оскільки рівень трансгенераційних чинників визначається не близькістю до певних членів родини, а рівнем витіснення певного факту, який в тому числі приймає форму дезадаптивних особистісних рис, безпричинної тривоги, соматичних і психосоматичних захворювань, істинний зміст, яких залишається неясним для носія.

З точки зору феноменологічного підходу Е.Гуссерля індивідуальний досвід людей кількох поколінь відображає їх «життєвий світ», що є суб'єктивним

уявленням про себе, навколишній світ, норми і цінності, що визначають інтерпретацію дійсності [19].

Багато психоаналітиків розгортали дану тему з багатьох сторін, а саме: питання про трансгенераційну передачу розробляли в рамках сімейної психоаналітичної школи такі автори, як А.А.Шутценбергер, Н.Абрахам (N. Abraham), М.Торок (M. Torok), Н.Ренд (N. Rand), І.Босзорменій-Надь (I. Boszormenyi-Nagy) ставлять проблему передачі в повному обсязі дозволеного конфлікту, таємниць, повторюваних подій, джерела яких є неусвідомленими [29]. М.Кляйн, яка започаткувала «Теорію об'єктних відносин» вказуючи на важливість ранніх стосунків матері з дитиною для формування внутрішнього світу, що забезпечує умови для інтерналізації підтримуючих і стійких патернів позитивного самосприйняття, М.Малер «Теорія сепарації - індивідуації в розвитку дітей» окреслює важливість формування незалежного самовідчуття, межі між собою і рештою, яке ускладнюється двома конфліктами: бажання автономії, яке бореться з бажанням близькості, Дж.Боулбі і М.Ейнсворт «Теорія прив'язаності», яка ділиться на три типи (надійний, тривожно-амбівалентний та уникаючий) і вибудовує внутрішні моделі поведінки, до кожного об'єкта формуються різні моделі [8]. Великий внесок з боку системно сімейної психотерапії: М.Боуен «Теорія сімейних систем» описує системні процеси сім'ї, які впливають на емоційну поведінку кожного із членів, також про сімейні взаємини між поколіннями батьків та дітей, і кількох попередніх, що формує функціонування у цілому суспільстві. Розроблені методики: М.Боуена «метод генограми», дзеркальний опитувальник І.Марковської «Взаємодія батьки – дитина», М.Яремчук «Опитувальник на прив'язаність до батьків старших підлітків», власна анкета про знання історії своєї сім'ї.

Актуальність теми дослідження виявляється тим, що існує несвідома передача між поколінних патернів та з огляду на історичні події, ми припускаємо, що ці патерни можуть бути деструктивним впливом на якість стосунку, у якому батьки транслюють дітям ненадійний стиль прив'язаності,

неконструктивні життєві правила, засвоєні як адаптивні з досвіду власних батьків.

Об'єкт: взаємини батьків з дітьми підліткового віку.

Предмет: міжпоколінні чинники взаємин батьків з дітьми підліткового віку.

Мета дослідження: визначити трансгенераційні чинники взаємини батьків з дітьми підліткового віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати міжпоколінні взаємини батьків та дітей підліткового віку.
2. Встановити особливості зв'язку між трансгенераційними чинниками та типом прив'язаності і дослідити особистісні відмінності між різними поколіннями.

Гіпотези:

1. Припускаємо, що існує зв'язок між стилем прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках та стилем прив'язаності батьків зі своїми батьками.
2. Припускаємо, що існує зв'язок між вираженістю стресових подій та стилем прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках.
3. Ймовірно стиль виховання підлітків визначається стилем прив'язаності у батьків та вираженістю стресових подій у батьківській та прабатьківській сім'ї.
4. Припускаємо, що існують відмінності у виховних стилях та стилях прив'язаності у сім'ях з високим та низьким рівнем сімейного та родинного стресу.

У даній роботі ми застосовували методи теоретичного та емпіричного дослідження, а саме: аналіз основних понять, систематизацію, узагальнення даних. Емпіричні методи: кількісні (опитувальники І.Марковської, Холмса-Рея та М.Яремчук) і якісні методи збору даних (анкетування – досліджувані описували отримані правила від батьків та, які б хотіли передати своїм дітям; оцінювали стосунок з рідними та вказували, які кризи траплялись у їхніх родинах). В процесі опрацювань отриманих емпіричних даних ми використали

такі методи статистичної обробки даних: описова статистика, виявлення відсоткових співвідношень, кореляційний, порівняльний та регресійний аналізи.

Опис групи: дослідження проводилось у 2021році, в якому взяли участь 73 досліджуваних, тобто 26 сімей, які виховують дітей підліткового віку, з них 26 жінок 30-54 років, 21 чоловіків 35-58 років, та 26 підлітків 13-17 років .

Структура та обсяг роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи – 86 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ З ДІТЬМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

1.1. Психологічні особливості стосунків батьків з дітьми підліткового віку

Сім'я є важливим місцем формування первинної соціалізації дитини, вона формує її готовність до прийняття або відкидання соціальних норм, цінностей. М. Кляйн, М. Ейнсворд, Д. Віннікот та ін. описують сім'ю як перше та найближче соціальне оточення, через яке дитина мала б задовольняти потреби: у прийняті, визнанні, емоційній підтримці та захисті [38, с.120]. Важливе місце у формуванні взаємин займає теорія прив'язаності Дж.Боулбі та М. Ейнсворд, яка визначається самопізнанням дитини через певне ставлення батьків до неї. Відношення дитини до конкретних норм чи установок найперше пов'язане з цінностями батьківської сім'ї, оскільки першу інформацію про себе і світ дитина отримує від батьків [15, с.35].

У класичному психоаналізі З. Фрейда центральне місце посідає вплив батьків на психічний розвиток дитини, особливо у перші роки життя, батьки, а особливо мама, є тими об'єктами, з якими зв'язані важливі ранні переживання. Повнота задоволення біологічних потреб дитини закладають основи довіри, прив'язаності та взаємодії із іншими людьми в подальшому житті [23, с.89]. Любов, терпеливість, підтримка, розумна вимогливість батьків у процесі виховання відіграють важливу роль у здоровій адаптації, позитивній самооцінці, ставленні до себе та до інших.

Питання взаємодії батьків з дітьми підліткового віку в сім'ї досліджувало багато зарубіжних вчених гуманістичного підходу В. Сатір, Ю. Гіппенрейтер, Р. Байярд, психоаналітичного З. Фрейд, Е. Еріксон (вплив з боку сім'ї на формування особистості, а згодом і суспільства) [14] та Е. Фромм (важливість

батьківської любові у вихованні) [35, с.7], беручи до уваги особливості родини того часу [15, с.35].

Дитячо-батьківські взаємини – це культурно-історичний феномен, який знаходиться під впливом суспільних норм і цінностей [38, с.120]. К. Роджерс у своїй моделі сімейного виховання вважав необхідним прояв справжніх позитивних і/або негативних почуттів, всіма членами родини, приймаючи свої та близьких почуття, при цьому перебуваючи у стійкому власному внутрішньому «Я». На його думку, для налагодження взаємодії з дітьми батькам необхідні три основних вміння [38, с. 121]:

1. чути, що дитина говорить;
2. висловлювати власні думки і почуття доступною мовою для розуміння дитини;
3. благополучно вирішувати спірні питання так, щоб результатом були задоволені обидві конфліктуючі сторони.

З появою у XIX ст. емпіричних досліджень про емоційну сферу сім'ї, її потягів та потреб членів родин, бачимо у роботах Фредерика Ле Пле, де сім'я вивчається як мала група із властивими їй життєвим циклом, історією виникнення, функціонуванням та розпадом [23, с.14]. Згодом формується концентрація уваги у дослідженні взаємостосунків на вивченні взаємодії, комунікації, близькості між членами родини в різних соціальних та сімейних ситуаціях, організації сімейного життя, факторах стійкості родини як групи (Ж.Піаже, З.Фрейд) [23].

Е.Еріксон на поч. XX ст. описує німецьку родину як конфліктну групу внаслідок заперечення батьківського авторитету. Це проявлялось у юнацьких екстремістських рухах, належність до містико-романтичних культур тощо. Сім'я, на думку В. Дружиніна, у найбільш негативному формуванні була у період СРСР - тоталітарна держава, яка усунула батьків від відповідальності виховувати дітей та взяла відповідальність за все й замінила батька собою. Згодом вся

відповідальність за розвиток особистості дитини перейшла на сім'ю. І під впливом цієї ситуації виникло багато так званих «важких сімей», де соціальна ситуація розвитку дитини непередбачувана, не підвладна йому і завжди загрожує неприємними несподіванками. [15, с.35]

Протягом покоління трансформувалися взаємостосунки батьків та дітей, виділивши шість стилів [23, с.14-15]:

1. *інфантицидний* – насильство, дітовбивство через масове жертвопринесення тогочасної культури (період тривалості до IV ст.н.е.) через поширення християнства цей стиль переріс у наступний;
2. *покидаючий/відсторонений* – дитину віддають годувальниці, у чужу сім'ю (родичам), у монастир та ін. (IV-XVII ст.);
3. *амбівалентний* - діти не є повноправними членами сім'ї, їм відмовляють у самостійності, індивідуальності, у випадку опору чи непокори наказують (XIV-XVII ст.);
4. *нав'язливий* - дитина стає ближчою до батьків, але при тому її поведінка строго регламентується, внутрішній світ контролюється (XVIII ст.);
5. *соціалізуючий* - зусилля батьків спрямовані на підготовку дітей до самостійного життя, формування характеру; дитина для них - об'єкт виховання й навчання (XIX - початок XX ст.);
6. *допомогаючий* - батьки прагнуть забезпечити індивідуальний розвиток дитини з урахуванням її здібностей, сприяти самовираженню та налагодити емоційний контакт з власною дитиною (середина XX ст. - теперішній час).

За словами М. Андольфі: «сім'я - це цілісна система, яка має головну особливість до схильності постійної трансформації; вона здатна до саморегуляції, і в цьому полягає основа її нормального функціонування; важливою особливістю сім'ї як системи є її відкритість, тобто взаємодія з іншими соціальними системами: школою, сусідами і т.д.» [4].

Швидкий темп сучасного життя, урбанізація з постійно наростаючою відповідальністю, несприятливі умови у соціально-психологічній динаміці розвитку сім'ї, низька культура спілкування все це призводить до порушення відносин між батьками та дітьми. Негативний вплив на виховання та формування особистості у дітей проявляється у домінування матері, яке призводить до зниження ролі батька у сім'ї, який своєчасно не вирішує особисті проблеми розвитку власних дітей [28].

У відносинах батьків та дітей є проблема доволі складна і несумісна. Складність її полягає у характері людських відносин. А несумісна у тому, що, при всій її важливості, батьки її зазвичай не помічають, бо не мають для цього необхідної психолого-педагогічної інформації. В дослідженні Кукуляр А.М. та Пенькова Д.В. [17] було підняте питання проблеми взаємодії між поколіннями батьків та дітей, беручи до уваги, що сучасні батьки вважають своїх дітей більш деструктивними, некерованими, ніж колись у їхній час. Швидкий темп науково-технічного та соціального розвитку, використання різних портативних пристроїв для отримання інформації діти легко входять у нову навколишню дійсність, натомість отриманий досвід батьків від попередніх поколінь (власних батьків) виявляється неактуальним у цьому проявляється відрив між поколіннями та непорозуміння. У підсумку, характерною ознакою сучасної епохи є її стрімка візуалізація. На підставі чого в сучасному інформаційному середовищі текст втратив свою першочерговість. Натомість на перший план виходить відео контент із зрозумілими символами, тільки для сучасної молоді [22].

Маргарет Мід висунула теорію про обмін інформацією між поколіннями див. Рис 1.1.:

Перший тип: постфігуративний (минуле) – це період передачі інформації від старшого до молодшого покоління, де інформація здійснюється вертикально [22]. У культурі присутнє повторення, наслідування, запозичення у ставленні між поколіннями.

Другий тип: кофігуративний (теперішнє) – старші за віком як і колись є головними, вони визначають стиль взаємодії, межі і прояви поведінки в молоді. Але в той же час, представники, а особливо підлітки будуть відрізнятись від поведінки своїх батьків, дідусів та бабусь беручи до уваги поведінку своїх сучасників, які висловлюють новий стиль, зразок, ідеал для інших представників свого покоління, у якому були відсутні прабатьки через різні причини (жили окремо, емігрували тощо) [22]. Обмін інформацією відбувається горизонтально.

Третій тип: префігуративний (майбутнє) – це період культури після інформаційного суспільства, у якому молодь настільки відрізняється від старшого покоління, що практично вони нічого не можуть передати своїм дітям-підліткам. Тому молоде покоління готове передавати свої знання старшому. Відповідно до цього взаємодія в цьому періоді між покоління може бути відсутньою зовсім, тому інформація може відображатись по діагоналі. Оскільки більше інформації підліток отримує від ЗМІ, інтернету тощо [17, с.3].

В результаті ми отримуємо покоління батьків зі своєю сформованою системою смислів і способами їх трансляції, і підлітків - чия смислова система, сильно відрізняється від батьківської.

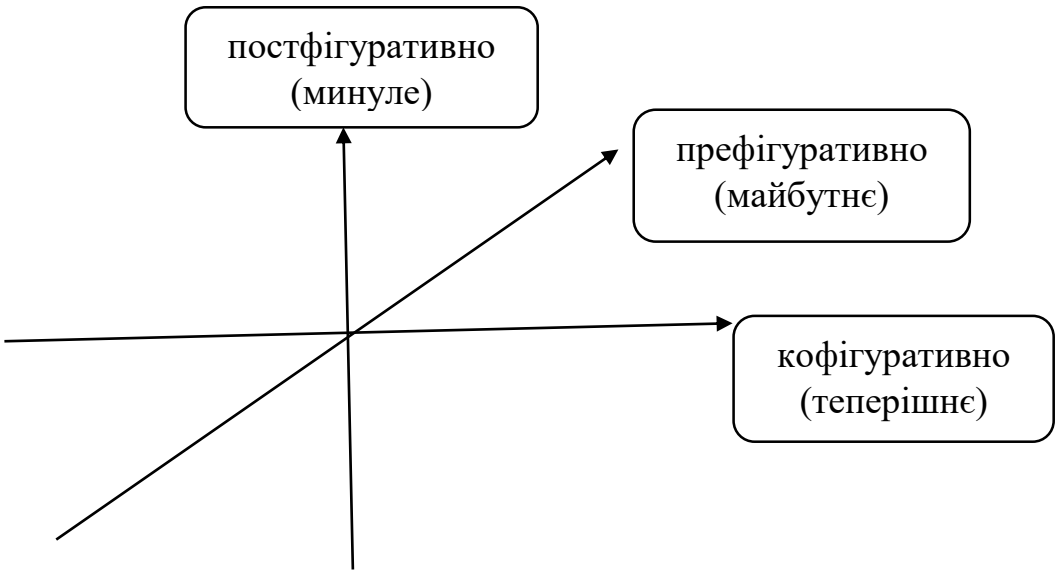

Рис. 1.1. Теорія М. Мід

Відповідно до її підходу кожний сучасний підліток здійснює більшість своїх взаємодій з батьками в префігуративній дійсності. Як зазначає Кукуляр А. та Пеньков Д. «міжпоколінний розрив має тимчасовий характер, оскільки швидкий розвиток інформаційного суспільства визначає швидкість зближення різних поколінь» [17, с.4] який породжує феномен «батьки - друзі».

У період підліткового віку, сім'я зустрічається з проблемою психологічної ситуації в родині. На цьому етапі сімейна динаміка психологічних зв'язків з дитиною слабшає і перебуває в конфліктному періоді: опір до батьківського авторитету, бажання порушувати сімейні правила. У нормі конфлікт з батьками завершується розриванням «психологічної пуповини». Батьки починають усвідомлювати період дорослішання власних дітей, стосунок набирає характеру рівноправності, взаємоповаги та простором для незалежності. Оскільки в цьому періоді для підлітків характерна емоційна лабільність, вони мають загострений егоцентризм, який супроводжується уявленням про неповторність власних переживань, що призводить до відмежованості, відчуженості та усамітнення від батьків, родини, які в очах дитини підліткового віку є нерозуміючими, непідтримуючими, натомість друзі є тим колом спілкування, яке дає відчуття дорослості та впевненості. У батьків збільшується контроль, який є викликаний тривогою за дитину та страхом втратити її увагу.

На думку Е.О. Смірнової «дитячо-батьківські взаємостосунки мають сильну емоційну значимість не лише для підлітків, але й для його батьків» [28]. Під час спілкування батьків з підлітками одночасно відбувається розвиток та становлення особистості кожного хто бере участь у розмові.

Модель Д. Баумрінд про стилі батьківських відносин:

- *Авторитетний стиль* характеризується теплим емоційним прийняттям і високим рівнем контролю потреб дитини. У такій сім'ї рішення, яке прийняли батьки для дітей є важливим [38].

- *Авторитарний стиль* характеризується присутністю зауважень та покарань з боку батьків та страхом з боку дітей, має низьку активність у житті дитини, відсутність теплого емоційного стосунку [38].
- *Ліберальний стиль* супроводжується прийняттям з низьким рівнем контролю, який дещо виглядає як ігнорування потреб дитини [38].
- *Індиферентний стиль* характеризується низькою участю батьків у виховному процесі, емоційною байдужістю та дистантністю по відношенню до дитини [38].

Отже, дитячо-батьківський стосунок є особливий своєю емоційною забарвленістю та важливістю для дітей та батьків, який формується стилем виховання, і є цінним у розвитку та формуванні дитини. Беручи до уваги теорії Дж. Боулбі, М. Ейнсворд, З. Фройда, Е. Еріксон та К. Роджерса отримуємо важливість емоційного стосунку з дитиною, які сприяють здоровому формуванні особистості.

1.2. Трансгенераційні чинники формування особистості в теоріях сімейної психоаналітичної школи

В межах сімейної психоаналітичної школи міжпоколінні чинники взаємодії вивчали А.А. Шутценбергер, Н. Абрахам, М. Терек, М. Боуен та Ф. Дольто [29], а саме: проблему передачі неповністю вирішеного конфлікту, таємниць, повторюваних подій, які беруть свій початок із несвідомого, де для передачі травматичного досвіду є витіснення у попередніх поколіннях [19].

Трансгенераційна передача – це негенетична форма наслідування, яка передбачає передачу досвіду від предків до нащадків і його відтворення. В процесі міжпоколінної взаємодії вона буває усвідомлена – це передання сімейних традицій, правил і звичаїв, де відбувається пряма комунікація між членами родини, а також є неусвідомлена – зміст, якої прихований, і містить

трансгенераційний об’єкт, про якого замовчують та неусвідомлють внаслідок його травматичної природи.

На думку Ф. Дольто, міжпоколінна передача бере свій початок від зв'язку між несвідомим матері і несвідомим дитини з моменту пренатального розвитку [15, с. 219]. Дитина вже в цьому періоді знає, вгадує і відчуває речі, які стосуються її сім’ї протягом кількох поколінь [42].

Дослідження феномену передачі трансгенераційної травми в контексті Голокосту Натан П. Келлерман (Kellerman, 2001), говорить про чотири сфери, де цей вплив найбільш виражений [36]:

1. *Переживання Я.* Порушена самооцінка з проблемою ідентичності, відчуття себе в залежності від «статусу» предка «жертва / переслідувач / загиблий / залишився в живих», життя підпорядковане прагненню до досягнення відшкодування боргів батьків, проживання життя в ролі «заступника» своїх втрачених родичів.
2. *Когнітивна сфера*. Страх і очікування наступної трагедії, заклопотаність смертю, низька стресостійкість перед подразниками, які можуть нагадувати про трагічні події.
3. *Емоційна сфера*. Тривога, страх переслідувань, часті зміни настрою, які пов'язані з відчуттям втрати і скорботи. Заборонений конфлікт навколо гніву з почуттям провини. Підвищена вразливість до стресових подій.
4. *Сфера міжособистісних відносин.* Надмірна залежність від відносин і тривожний тип прив’язаності або крайня незалежність, складності в побудові відносин і в рішенні міжособистісних конфліктів.

Поняття «постпам’ять» (М.Хирш) [36] є важливим елементом, який відображає досвід кількох поколінь, що живуть в даному культурно-історичному періоді. У феноменологічному підході Е. Гуссерль описує «життєвий світ, як сукупність суб’єктивних, безпосередніх уявлень про себе і навколишній світ, норм та цінностей, спочатку заданих в повсякденному життєвому досвіді, що визначаються людською інтерпретацією дійсності» [19, с.91]. Н. Абрахам та М.

Терек вводять два поняття: «сімейний цвинтар» і «сімейна примара», яка вказує на батьківську рану, що має нероздільний та неусвідомлений зв'язок із предком, який передається з покоління в покоління у вигляді таємниць, подвійного зв’язку або конфліктів - це те, що провокує несвідоме, особливість, якого полягає в тому, що воно ніколи не було усвідомленим і не випадково є результатом переходу від несвідомого батьків до несвідомого дитини [42].

Міжпоколінний стосунок визначає вибір життєвих стратегій і може перешкоджати або сприяти доброму розвитку особистості. Трансгенераційна травма виявляється детермінуючим фактором для формування і розвитку життєвого шляху. Таким чином, життя попередніх поколінь стає функціональною моделлю для життя нащадків, а «психічні функції одного члена сім'ї обумовлюють психічні функції іншого» (Шутценбергер, 2007).

Особливістю є «життєвий світ», який існує в духовній сфері життя суспільства і є її важливим центром. Оскільки це суб’єктивний досвід на несвідомому рівні поколінь внаслідок його травматичної природи, який визначає світовідчуття та сприйняття власної особистості. Феномен трансгенерації є потужним, невербалізованим, неструктурованим елементом реальності, який існує в інтерсуб'єктивному світі декількох поколінь, одночасно належачи всім їм і формуючи заряджені афективні зв'язки між ними [36]. Якщо брати до уваги патологічну сторону трансгенераційної передачі, то індивідуальна психіка може бути наповнена частинками негативних подій, які мали сенс у попередніх поколіннях, але впливають на психічне здоров’я в цілому. На прикладі люди пояснюють свій стан «як відчуття порожності», «маріонетки, яку всі смикають за невидимі нитки». Принцип повторення або «борг і заслуга» [42], який відкрив І. Бузормені-Надь показує, що людина, яка отримала від свої батьків особливе ставлення та виховання до моменту дорослості, те саме вона обов’язково передасть своїм дітям. Автор у своїй теорії наголошує на важливість трансгенераційних процесів, впливу сімейної історії на формування особистості. За його слова особистість розвивається в чотирьох факторах:

1. Фактичному – генетика та фізичне здоров’я людини її основні історичні події.
2. Індивідуально-психологічному – інтрапсихічний виміри.
3. Поведінковому – взаємодія між людьми.
4. Етичному – суб’єктивний баланс довіри, справедливості, вірності і права у відносинах.

Саме етичний чинник надає вплив на динаміку та структуру відносин, тому І. Бузормені-Надь вводить термін «невидимої лояльності», яким описує екзистенційний і міжпоколінний зв'язок, який пов'язаний з «оплатою боргів». Тобто кожна дитина має певні борги перед батьками і попередніми поколіннями за право бути, за догляд, навички та знання, але дитина не є лише пасивною, яка тільки приймає, а й та, яка з часом віддає цей борг наступному поколінню [36]. Якщо сім’я має порушений дитячо-батьківський стосунок – парентифікація, у випадку, коли діти стають батьками для свої батьків, схема стосунку лояльності порушується, оскільки діти, які мали брати у батьків повинні давати і навпаки. У такому випадку появляються несплачені борги, які переходять до наступних поколінь у вигляді проблем. Науковий вклад І. Бузормені-Надь розкриває трансгенераційний процес, в якому можемо прослідковувати повторення патернів взаємодії у стосунках та вплив попереднього покоління на формування особистості. Міжпоколінна взаємодія виявляється у розвитку піклування про інших людей і поширення з одного об’єкту (наприклад власні діти, чи онуки) на множину об’єктів (відомих та невідомих представників молодшого, чи майбутніх поколінь). Дана поведінка є підгрунтям до формування почуття реалізованості, прийняття свого життєвого шляху [9, с. 83].

У своїй роботі «Тотем і табу» З. Фрейд (1913) дуже виразно заявляє про необхідність міжпоколінного зв'язку: «Якщо психічні процеси одного покоління не передавалися б іншому, не продовжувались б у іншому, кожному довелося б знову вчитися життя, що виключало б будь-який прогрес і розвиток » [33, с. 63], [15]. Тому важливим фактором формування особистості є трансгенераційна

передача сімейної історії, яка пов’язана із передачею з покоління в покоління певних патернів взаємодії, правил, які батьки транслюють дітям. Можливим механізмом передачі є «симбіоз поколінь» - нероздільний несвідомий зв’язок, що має лібідонозну природу (Mahler, 1952), [16, с. 219].

Сімейна історія – поняття, що стосується історичного контексту сім’ї й описує хронологію значимих подій життя сім’ї у продовж декількох поколінь. Е.Г.Ейдеміллер (1993) для роботи з сімейною історією ввів термін «тема», під яким розумів специфічну, емоційну проблему, навколо якої формується конфлікт у сім’ї, що періодично повторюється [30, с. 119].

Л. Сонді вважає, що людина в житті прагне реалізувати стремління своїх предків, це проявляється у важливих моментах життя, як наприклад: вибір професії, партнера для подружжя. Відповідно до цього вибір життєвого шляху є продукований родоводом своїх батьків, які делегують свої прагнення [43, с.34], [16]. Також Е. Берн описував у своїх працях вплив сім’ї на формування особистості дитини і ввів термін «сценарій», який розгортає життєвий план, формування якого відбувається під впливом батьків ще з раннього дитинства. Знання історії своєї родини та членів родини несвідомо формує бажання прагнути роль «переможця», «переможеного» або «невдахи». Це можна прослідкувати за фактами, які розповідає людина: «Моя баба завжди була охайною», «Моя мама чудова господиня», «В моїй родині всі довгожителі» і т.д. ці вислови показують наскільки людина прагне бути подібною і застосувати це у своєму житті.

На основі моделі відносин Д. Баумрінд можна зробити підсумок у трансгенераційних чинниках формуванні особистості. Якщо у підлітковому віці при авторитетному стилі батьки наповнюють відносини емоційно теплим стосунком, вважають на потреби дитини, то для таких підлітків думка батьків все ж буде важливою, до якої будуть прислухатись. Такі батьки транслюватимуть історію роду з позиції «переможця», як таку, що варто наслідувати. Підлітки в свою чергу усвідомлено відчуватимуть міць роду і

велику приналежність до нього через пряму комунікацією з батьками, у цьому стосунку буде формуватись здорова особистість. При авторитарному стилі стосунку батьки беруть менш активну участь у житті підлітка, більше проявляють своє невдоволення та страх. Такий стосунок наповнений конфліктами, витісненими образами, у якому є багато прихованих та неусвідомлених негативно забарвлених переживань, відповідно до цього комунікація у стосунку відбувається непрямо. Міжпоколінна взаємодія, якого може бути наповнена травматичними частинками, і формуватиметься прагнення до ролі «переможеного», також батьки з ліберальним стилем не ставлять рамки у стосунку, їхня участь у житті дитини мало проявляється, що виглядає як ігнорування. Така сімейна система закрита до приналежності родинного зв'язку. Формування особистості відбуватиметься через передачу витісненого конфлікту. При індиферентному стилі дитячо-батьківський стосунок забарвлений емоційною байдужістю та відмежованістю. У такому випадку комунікація не займає важливого місця, у взаємодії багато незнання про власний рід, багато неусвідомлених трангенераційних патернів взаємодії, які пов'язані з травматичним досвідом поколінь. У цих трьох концепціях присутній «емоційний розвир» (М.Боуен 1973р.), у якому підліток намагатиметься вирішити його дистанціюванням, сформувавши ілюзію свободи від сімейного стосунку. Але така дитячо-батьківська взаємодія не є до кінця відділеною, а лише пригніченою, оскільки внутрішні образи батьківських фігур емоційно наповнені, відповідно цілком природньо, що підліток буде відтворювати цей стосунок у нових відносинах, оскільки емоційний розрив лише вказує на наявність проблеми, дитина може відчувати тривогу будуючи соціальні стосунки, через що появиться бажання уникати близькості. При такому міжпоколінному стосунку формуються негативні патерни взаємодії, які передаються з покоління в покоління і формують дисфункційну особистість.

1.3 Огляд сучасних досліджень трансгенераційних чинників сімейних взаємин

У дослідженні ролі сімейної історії як трансгенераційного фактора в особистісній тривожності і психологічному благополуччі, автори Смирнова Т.П. і Ханелия Н.В. Виділили такі тансгенераційні фактори: рівень знання про історії своєї родини та якість емоційного зв’язку між членами сім’ї у трьох поколіннях. Дослідження показало, що є дві групи: добре проінформовані, які мають достатню кількість інформації про членів родини боку батька та матері, різні події, імена в межах від трьох до шести поколінь, і недостатньо проінформовані, мало відомо імена предків життєві події, їхня інформація про членів родини була від двох поколінь. Емоційний зв'язок визначали кількістю сімейних конфліктів, обірваний контакт з окремим членом або цілою сімейною системою [29].

У дослідженні взяло участь 66 учасників з них 9 – чоловіків та 57 – жінок, віковий проміжок від 23 до 37 років.

57,6% досліджуваних становила група недостатньо інформованих з низьким емоційним зв’язком та 36,3% - добре проінформовані з високим емоційним зв’язком. Виявили 6,1% - добре проінформованих з низьким емоційним зв’язком, але не потрапило жодного учасника з недостатньою інформованістю та добрим емоційним зв’язком [29].

Дослідження тривожності показало результати, що в групі поінформованих з хорошою емоційним зв'язком у найбільшого числа випробовуваних відзначений середній рівень тривожності з тенденцією до низького 91,7%, у незначній частині 8,3% - середній рівень тривожності з тенденцією до високого. Картина тривожності для групи погано поінформованих з поганою емоційним зв'язком в сім'ї виглядає наступним чином: у 68,4% спостерігається високий рівень тривожності, у 31,6% - середній рівень з тенденцією до високого. Виявлено, що у випробуваного з групи добре поінформованих з хорошим емоційним зв'язком не було високого рівня тривожності, тоді як в групі погано

поінформованих з низьким емоційним зв'язком в сім'ї ніхто з респондентів не показав середній рівень тривожності з тенденцією до низького [29].

Даний результат дослідження підтверджує гіпотезу та дозволяє припустити, що такий трансгенераційний фактор, як хороша ступінь обізнаності про історію своєї сім'ї, і наявність доброго емоційного зв'язку в родині сприяють більш низькому рівні особистісної тривожності, ніж у відсутності інформованості і поганому емоційному зв'язку. Результати проведеного дослідження підтверджують теорію М.Боуена, що порушення зв’язку в родині підвищує тривожність у наступних поколіннях [19].

1. Порушення емоційного зв'язоку із родиною, та відсутність інформації про події життя попередніх поколінь ведуть до підвищення особистісної тривожності: серед респондентів зі слабкою емоційним зв'язком максимальна частка тих, у кого виявлено високий рівень особистісної тривожності [29].
2. В осіб з високим рівнем знання про життя попередніх поколінь свого роду і сильним емоційним стосунком психологічне благополуччя вище середнього на відміну від осіб, які недостатньо проінформовані та мають низький емоційний стосунок, їхнє психологічне благополуччя має низькі показники у формуванні позитивних відносин, незалежності та самоприйнятті [29].

Гуткевич Е.В. та Шатунова А.И. провели феноменологічне дослідження передачі міжпоколінної психологічної травми в сім’ї [41] беручи до уваги п’ять сімей. Дослідники припускали, що наявність травми порушеної прив’язаності між батьками і дитиною переходить від старшого покоління до молодшого в розширеній сім'ї, при цьому посилюється інтенсивність проявів порушень взаємовідносин у сім'ї.

Всі учасники не задоволені сімейною системою, їх нуклеарні сім'ї знаходяться в кризовому стані. Всіх досліджуваних об'єднують гіперсоціальний

тип виховання і авторитарний стиль спілкування, тільки у 1 сім’ї - ліберальний. У 4 сім’ях тип проживання патрилокальний, у 1 - Матрилокальний. Тип спілкування в 3 сім'ях з 4 - матеріально-орієнтований і в 1 - ворожий. Рівні тривожності - середній і високий [41].

Для всіх досліджуваних сімей характерні: неприйняття соціальних норм, високі вимоги до себе і низьке прагнення до успіху. Ресурсним потенціалом для своєї сім’ї володіє 3 досліджувана сім’я. У всіх сімейних системах порушення прихильності, яка проявляється до власних дітей (або відсутність дітей як фактор несформованого материнства). Найбільше порушення прив’язаності виявлено по материнській лінії, тільки у 1 сім’ї - по лінії батька.

1. Відповідно порушення прив’язаності передається від старшого покоління до молодшого в розширеній сім'ї, також збільшуються прояви порушених взаємовідносин у сім'ї [41].
2. Посилення порушення прихильності проявляється в V поколінні, яке характеризується зниженням кількості членів сім'ї даного покоління, незважаючи на дітородний вік IV покоління [41].
3. В родині спостерігається репрезентація травми порушеної прив’язаності, посилення травматизації і ослаблення ресурсно - емпатичного зв'язку між близькими. Критичною точкою порушення прихильності є завершення роду: неможливість або небажання індивіда продовжувати свій рід [41].

Дослідження особливості трансгенераційної детермінації материнського стосунку [13], яке провели Жедунова Л.Г. та Малькова И.Н. вважають, що в основі адекватного материнського стосунку і зрілої материнської позиції лежить гнучка структура взаємозв'язків психологічних факторів, які дозволяють жінці усвідомлювати можливість вибору в побудові материнської стратегії і враховувати актуальні відносини і власні індивідуально-психологічні особливості.

В основі неадекватного материнського відносини і незрілої материнської позиції лежить симптомокомплекс параметрів сімейної історії та системи відносин, що робить жінку залежною від історії роду і ускладнює усвідомленню побудови стратегії материнства.

У дослідженні взяли участь 122 жінки від 18 до 42 років, які знаходились на третьому триместрі вагітності [13].

Дослідження показало три групи досліджуваних: жінки з адекватним материнським стосунком, жінки з тривожно-амбівалентним та жінки з емоційно - відстороненим стосунком.

1 група досліджуваних характеризується високим рівнем узгодженості параметрів сімейної історії, що говорить про високий ступінь близькості між членами різних поколінь. Це усвідомлюється жінкою і стає тією особистісною основою, яка дозволяє їй бути більш вільною і зрілою при будові відносин у власній родині з майбутньою дитиною. У структурі сімейної історії даної вибірки жінок є її відносини з матір'ю і батьком, які вже далі мають зв'язку, що відносяться до покоління прабатьків. Це є свідченням безперервності родового зв'язку від одного покоління до іншого [13].

2 група характеризуються менш інтегрованою системою сімейної історії. У центрі знаходяться розірвані стосунки батьків, а власні відносини жінки з батьківською сім'єю зміщені на другий план. Система «втратила порядок», саме це транслюється жінці і засвоюється нею [13]. Не маючи можливості впливу на міжособистісні зв'язки в родині, жінка починає вирішувати цю проблему в собі і в своїх відносинах з близькими, в тому числі і у відносинах з дитиною. Вагітність стає для жінки засобом відновлення контакту з батьківською сім'єю, а через них - і з родиною [13]. Жінка не перебудовується на взаємодію з дитиною, не звертає свою енергію на майбутні відносини, а повертається в минуле, намагаючись своїми силами, використати свій стан, відновлюючи міжпоколінний стосунок. Основою для формування тривожно-амбівалентного почуття та відносин є

прагнення і неможливість відновлення зв’язку з родиною та неможливість встановити близький зв'язок з власною дитиною.

3 група має найменш інтегровану системою сімейної історії, в якій провідні параметри не утворюють сильних двосторонніх взаємозв'язків. У центрі сприйняття жінкою взаємин в родині знаходяться параметри глибоко порушених відносин, в тому числі і в поколінні прабатьків [13].

Порівнюючи структури сімейної історії у групах, важливого значення набуває жіноча самотність, яка присутня міжпоколіннями та порушення психологічного контакту з дитиною, де стосунок з матір’ю не включений у систему. Відносини родини сприймаються як відсутність емоційної близькості, через яку жінка не відчуває психологічної опори з боку родини.

Аналізуючи сучасні дослідження в основі, яких лежить трансгенераційний стосунок, що відображає вплив на якість побудови стосунків з родиною, дітьми та соціумом, формування особистості, світосприйняття та психологічної гармонії, бачимо важливість знання історії власної родини, праця над побудовою близького емоційного стосунку, які впливатимуть на якість життя в подальшому.

Дослідження «Діти-іммігранти, батьки яких зазнавали тортур перед приїздом до Швеції» [5] показало, що діти страждають депресивними симптомами, симптомами посттравматичного стресу, соматизацією і поведінковими розладами. П'ятнадцять сімей, в яких хоча б один з батьків відчув на собі тортури, порівнювали з п'ятнадцятьма сім'ями аналогічного етнічного та культурного походження, де їхні батьки могли піддатися насильству, але не тортурам. Батьки були досліджені з використанням інтерв'ю, Каролінської шкали особистості (KSP) і Гарвардського / Упсальського опитувальника травм (H / UTQ) [5]. Дітей оцінювали за допомогою DICA-інтерв'ю згідно DSM-IV. За тестом H / UTQ травмовані батьки отримали вищі бали щодо посттравматичного стресового розладу, депресії, соматизації, тривоги і симптомів психосоціального стресу. На КСП, вони набрали вищі бали за дев'ятьма з п'ятнадцяти підшкал.

Чоловіки в групі, що зазнала тортур, отримали більш високі оцінки, ніж їхні дружини, тільки по шкалах провини. Згідно DICA-інтерв'ю, у дітей батьки яких зазнали тортур було більше симптомів тривоги, депресії, посттравматичного стресу, дефіциту уваги і поведінкових розладів у порівнянні з групою порівняння. Соціальні працівники, психіатри, психологи та вчителі повинні знати про можливу передачу травматичного досвіду батьків своїм дітям і розробляти методи лікування дітей жертв тортур. Соціальні працівники, психіатри, психологи та вчителі повинні знати про можливу передачу травматичного досвіду батьків своїм дітям і розробляти методи лікування дітей жертв тортур [5].

Дослідження впливу несприятливих факторів і споживання їжі, яка викликає ожирінням у дітей раннього віку: трансгенераційна роль дисрегуляції емоцій [20]. Несприятливі умови в дитинстві пов'язані з нездоровою харчовою поведінкою і ожирінням, але механізми, що лежать в основі цього зв'язку, незрозумілі, зокрема, поведінкові попередники, що передаються з покоління в покоління, які розвиваються в ранньому дитинстві. На меті дослідники мали бажання вияснити чи впливає несприятлива ситуація на зміну споживання їжі, що викликає ожиріння, в результаті порушення регуляції емоцій дитини, і чи впливає порушення регуляції емоцій особи, яка здійснює догляд, на цей зв'язок. Отримані результати вказують, що накопичені життєві негаразди були пов'язані з порушенням регуляції емоцій дитини тільки тоді, коли порушення регуляції емоцій опікуна були високими. Порушення регуляції емоцій у дітей, в свою чергу, було пов'язано зі збільшенням споживання їжі, що викликає ожиріння, через 6 місяців [20]. Серед дітей молодшого віку, вихователі яких сильно страждають від порушення регуляції емоцій, сукупні негаразди протягом усього життя були пов'язані зі збільшенням споживання їжі, що викликає ожиріння, через порушення регуляції емоцій у дітей.

Стиль сімейного спілкування вважається важливим при передачі травми з покоління в покоління. Дане дослідження мало на мети: виявити зміст сімейного спілкування про минуле національної травмі [24]. Вибірка дослідження складалася з 170 палестинських сімей в секторі Газа, в яких брали участь як матері так і батьки, кожні із 11-13-річною дитиною. Батьки і матері відповіли окремо на три питання: що їх власні батьки розповіли їм про війну 1948 року? Що вони розповіли своїм дітям про війну? І що вони розповіли своїм дітям про арабо-ізраїльській війні 1967 року і військової окупації? Нинішня військова травма, про яку окремо повідомляють матері, батьки і їхні діти, відноситься до війни в Газі 2008/09 року [20]. Діти повідомляли про свої симптоми посттравматичного стресового розладу, депресії і психологічного стресу. Результати виявили сім категорій комунікаційного контенту і одну категорію, що вказує на мовчання про травми. Висока схильність батьків нинішньої військової травмі була пов'язана з більш високим рівнем передачі фактів, причин і значень воєн 1948 і 1967 років, а висока схильність матерів нинішньої військової травмі була пов'язана з більш низьким рівнем мовчання.

1.4 Теоретична та емпірична моделі дослідження

На основі теоретичного аналізу, систематизації та узагальнення теоретичних поглядів та результатів емпіричних досліджень, можемо зробити висновок, що вагомим підгрунтям до формування особистості є міжпоколінній стосунок. Зобразимо це у вигляді нашої теоретичної моделі (Див. Рис.1.4). У ній представлено формування особистості, яке залежить від міжпоколінного стосунку, який бере за основу сімейну історію та правила, якими користувались в родині для побудову емоційного стосунку, з якого бере свій початок стиль прив’язаності. Ресурсом, для якого є діалог, взаєморозуміння, спільна праця між представниками поколінь та емоційний стосунок.

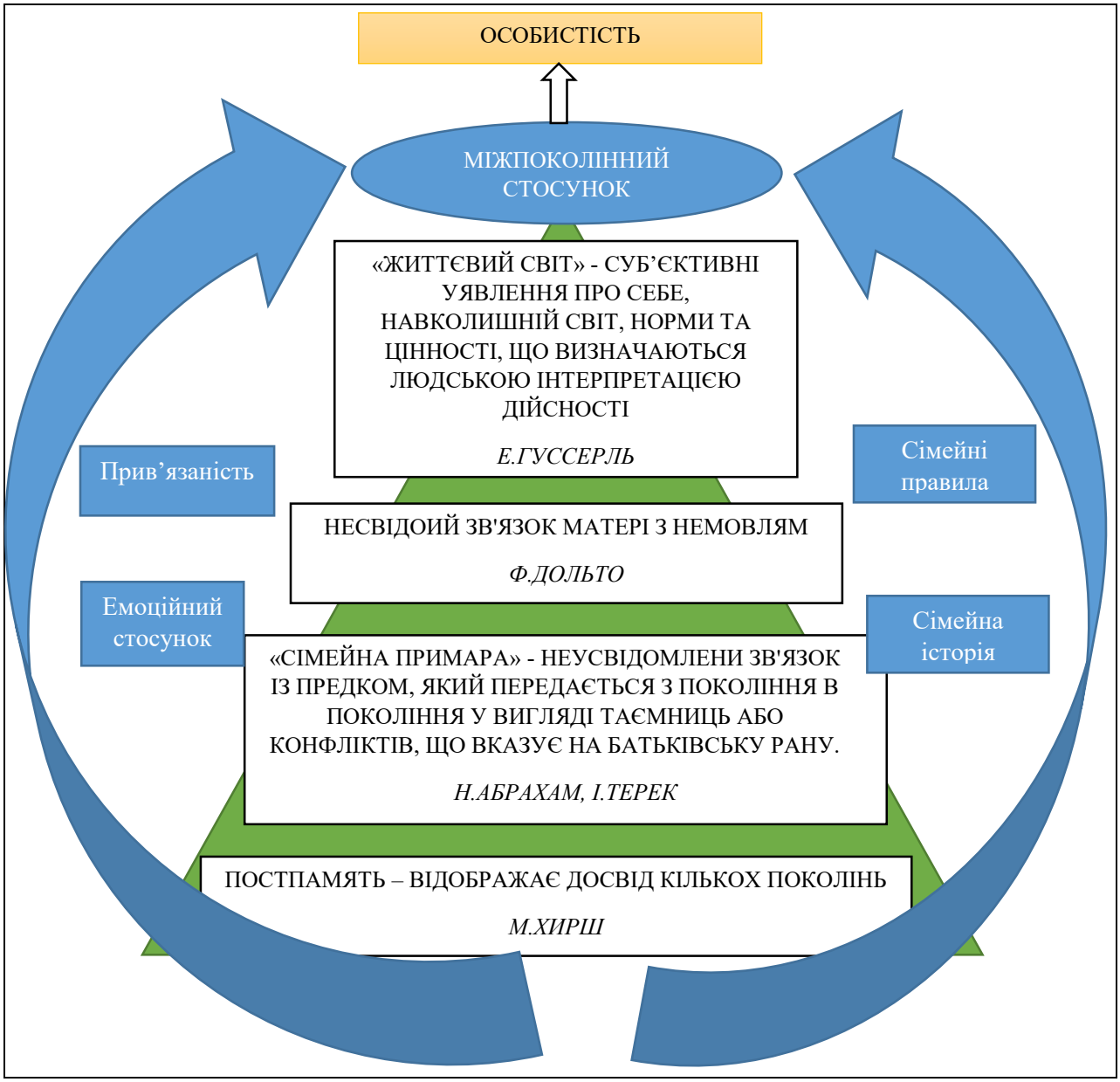

Рис.1.4 Теоретична модель трансгенераційнийних чинників формування особистості

Підсумовуючи теоретичний матеріал трансгенераційних чинників взаємин батьків з дітьми підліткового віку, представимо емпіричну модель дослідження (Див. Рис. 1.4).

В роботі припускається, що існує несвідома передача між поколінних патернів, які можуть бути деструктивним впливом на якість стосунку, у якому батьки транслюють дітям ненадійний стиль прив'язаності, неконструктивні життєві правила засвоєні як адаптивні з досвіду власних батьків.

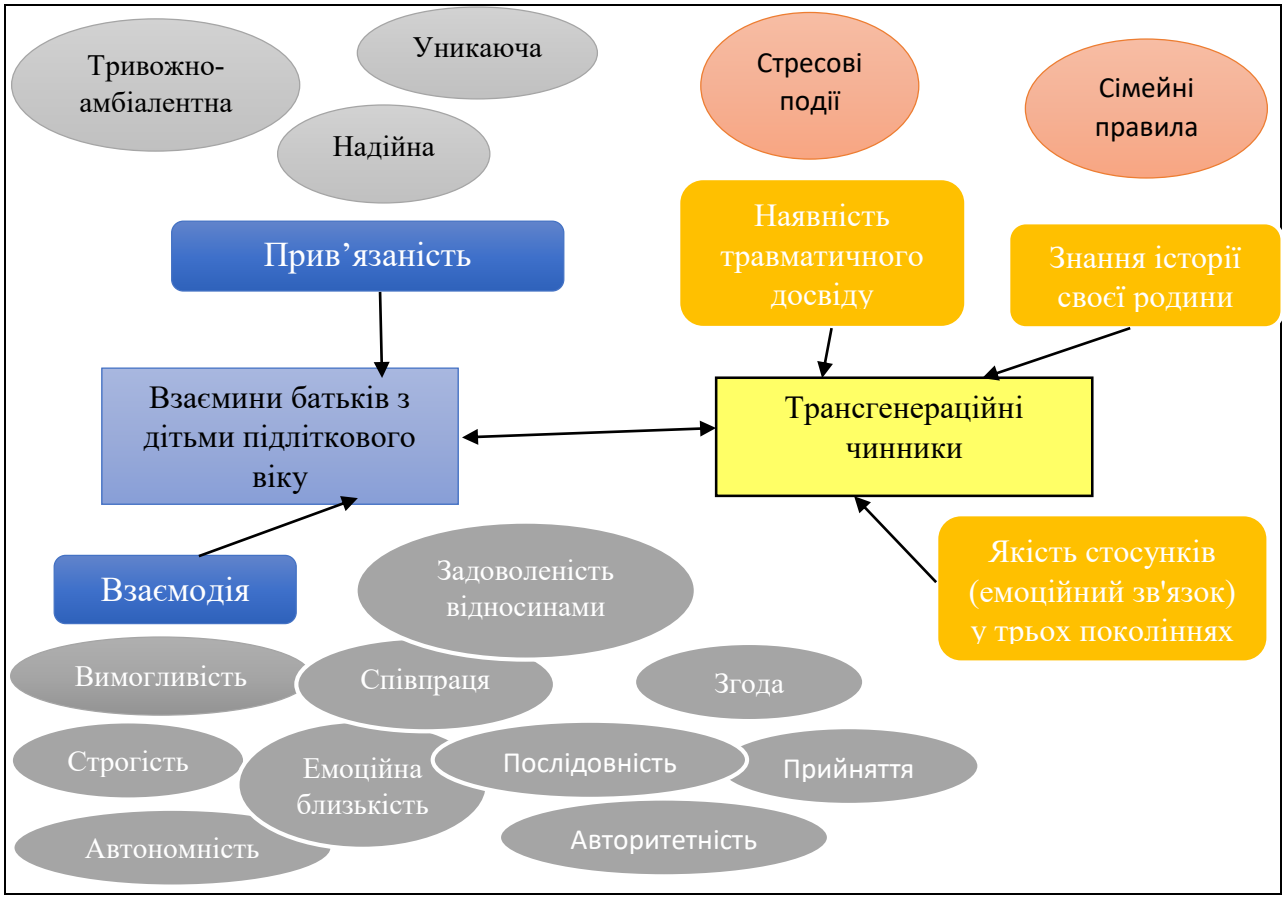

Рис. 1.4.1 Емпірична модель дослідження трансгенераційних чинників у дитячо-батьківській взаємодії

В основі моделі знаходяться трансгенгераційні чинники, до яких входять: якість стосунку у трьох поколінням (власна анкета), наявність травматичного досвіду (стресові події – тест Холмса-Рея), знання історії своєї родини (сімейні правила, які отримали від батьків і хотіли б передати власним дітям) та взаємини батьків з дітьми підліткового віку, які переплітаються з прив'язаністю (опитувальник М.Яремчука), взаємодія (дзеркальний опитувальник І.Марковської для батьків та підлітків).

Висновки до першого розділу

На основі теоретичного аналізу можемо зробити висновок, що сучасні стосунки батьків з дітьми підліткового віку значно змінились в процесі технічного прогресу, який знижує культуру дитячо-батьківського спілкування, оскільки отриманий досвід батьків від власних батьків стає неактуальний, це епоха, де підлітки готові передати свої знання власним батькам, що впливає на формування і соціальний розвиток підлітка.

Трансгенераційна передача – це внутрішня форма наслідування, в якій передача досвіду відбувається від предків до нащадків. Цей міжпоколінній стосунок визначає вибір життєвих стратегій і може сприяти або перешкоджати доброму розвитку й адаптації особистості, визначати шляхи емоційної регуляції, оскільки «життєвий світ» покоління може бути наповнений травматичними подіями й ригідними патернами поведінки.

Сімейна історія – історичний контекст сім'ї, який описує хронологію значимих подій життя сім'ї у продовж декількох поколінь. Е.Г.Ейдеміллер (1993).

Сучасні дослідження авторів Жедунова Л.Г. та Малькова И.Н., Гуткевич Е.В. та Шатунова А.И., Смирнова Т.П. та Ханелия Н.В. показують важливість та актуальність даної тематики в особистісному формуванні, в теперішньому і майбутньому стосунку міжпоколіннями.

У роботі припускаємо, що високий рівень емоційно - теплого стосунку, висока стресостійкість та знання історії роду впливає на здорову побудову стосунку між поколіннями, у якому підлітки матимуть прагнення передати надбання свого роду своїм нащадкам.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ З ДІТЬМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

2.1. Опис дизайну та процедури дослідження. Група досліджуваних.

Дане емпіричне дослідження ми провели у 2021 році на базі школи ЗЗСО І-ІІІ ступенів, участь взяли 26 сімей з дитиною підліткового віку. Досліджувані були проінформовані про конфіденційність результатів, та ознайомлені з темою дослідження. Кожен блок запитань в опитувальнику містив коротку інструкцію щодо заповнення.

Дослідження трансгенераційних чинників взаємин батьків з дітьми підліткового віку проводили у п’ять етапів:

1. Підбір діагностичного інструментарію.

На даному етапі ми обрали три методики: опитувальник І. Марковської "Взаємодія батько-дитина", М. Яремчук «Опитувальник на прив’язаність до батьків», «Оцінкова шкала стресових подій Холмса-Рея» також склали власну анкету для якісного дослідження про знання історії власної родини та збережені сімейні правила.

2. Збір даних про досліджуваних.

Оскільки метою дослідження було визначити трансгенераційні чинники взаємини батьків з дітьми підліткового віку, відповідно до цього був здійснений збір даних у віковій групі підлітків від 13 до 17 років (M = 16, Md = 15, Sd = 14,84). Дослідження відбулось у школі. Дітям та батькам були роздані підготовлені опитувальники їх заповнювали вдома та повертали після. заповнення. Зразки опитувальників подані у додатках А та В.

3. Обробка та статистичне опрацювання отриманих даних.

Усі отримані кількісні шкали перевірили на узгодженість з нормальним розподілом за критерієм Шапіро-Вілкса. Для шкал не узгоджених з нормальним

розподілом здійснили кореляційний аналіз Спірмена. Відповідно до гіпотез використали кореляційний, регресійний та порівняльний аналіз.

4. Опрацювання якісного дослідження.

Для опрацювання даних використали контент-аналіз. Аналіз виконали у кілька етапів: віднесли опис правил сім'ї отриманих від батьків та тих, які батьки бажають передати своїм нащадкам у різні категорії, узагальнили їх та склали портрет родини.

5. Інтерпретація отриманих результатів дослідження.

Відповідно до отриманих підсумків кількісного та якісного аналізу, ми здійснили інтерпретацію результатів, яка дала змогу перевірити гіпотези та співставити результати з представленими у науковій літературі.

Група досліджуваних

Загалом група досліджуваних становила 73 особи, а саме 26 підлітків віком від 13 до 17 років, 26 матерів віком від 30 до 54 років, та 21 батька віком від 35 до 58 років. Результати розподілу досліджуваних за статтю подано у табл.1 та табл.1.1. Співвідношення досліджуваних за віком рис.1 та рис.1.1

Табл.1 стать досліджуваних підлітків

	хлопці	дівчата
стать	11	15

Табл.1.1 стать досліджуваних батьків

	батьки	матері
стать	21	26

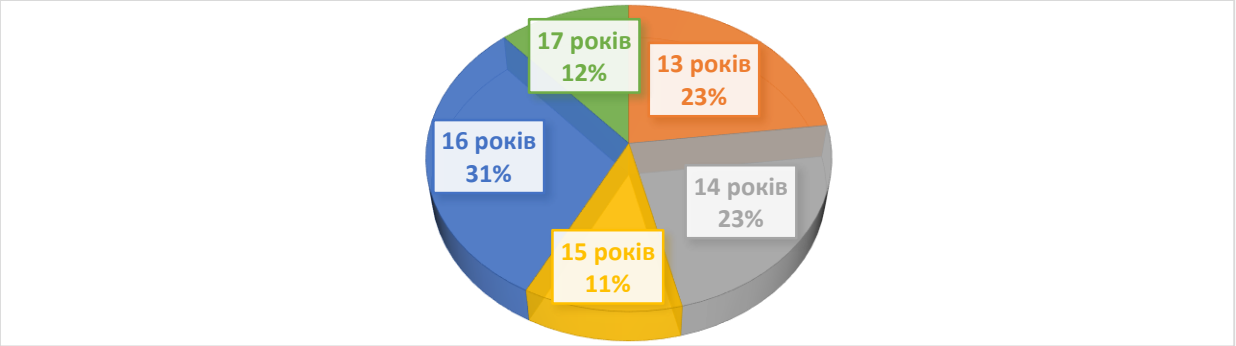

Рис.1 співвідношення за віком досліджуваних підлітків

2.2. Опис методик емпіричного дослідження

Для проведення даного дослідження ми використовували такі методики:

- дзеркальний опитувальник «Взаємодія батьки – дитина» І. Марковської [21], містить 60 питань, за якими оцінювали рівень згоди:

5 балів - поза сумнівом так (дуже сильно згідні); 4 бали - загалом так; 3 бали - і так і ні; 2 бали - швидше ні, ніж так; 1 бал - ні (абсолютно незгідні).

Завдяки ньому вимірювали параметри стосунку батьків з дітьми та дітей з батьками за такими шкалами[21]:

1. *невимогливість-вимогливість* – високий показник за шкалою свідчить про вимогливість батьків, які очікують більшої відповідальності від дитини.

2. *м'якість-строгість* – результати шкали показують наскільки суворими є правила та методи виховання батьків по відношенню до дитини.

3. *автономність-контроль по відношенню до дитини* – дані цієї шкали показують високий (прагнення обмежувати, гіперопіка) або низький (довіра, прагнення батьків виховати самостійну дитину) рівень контролю поведінки по відношенні до дитини.

4. *емоційна дистанція-близькість дитини до батьків* – шкала відображає батьківське уявлення про близькість дитини. З дзеркальної форми опитувальника дитини можна побачити точність уявлення батьків про міру бажання ділитись своїми переживаннями, таємницями і т. д. зі сторони дитини.

5. *заперечення-прийняття дитини батьками* – шкала відображає ставлення батьків до дитини, їхнє прийняття або відкидання поведінкових проявів і особистісних якостей.

6. *відсутність співпраці-співробітництво* – шкала відображає рівність та партнерство батьків з дітьми через спільну взаємодію. Відсутність співпраці може бути як наслідок порушених відносин, авторитарного або байдужого стилю виховання;

7. *незгода-згода між дитиною та батьком* – показники за даною шкалою відображають ступінь згоди у стосунку в різних життєвих ситуаціях.

8. *непослідовність-послідовність батька* – відображає міру постійності та послідовності батьків у вимогах, ставленні до дитини, напр. покарання, заохочення.

9. *авторитетність батьків* – шкала відображає наскільки думки, вчинки та дії є авторитетними для дитини, а також самооцінку батька у сфері його впливу на дитину.

10. *задоволеність відносинами дитини з батьком* – відображає ступінь задоволеності відносинами між батьками та дітьми. Високий ступінь свідчить про надійність стосунку, довіру та відкритість, а низький - навпаки про наявність конфліктів, про стривоженість сімейною ситуацією.

Максимальна оцінка становить 25 балів, які розділені на 3 ступені вираженості:

Високий рівень – від 17 до 25 – яскраво виражені особливості взаємодії.

Середній рівень – від 9 до 16 – певний рівень вираження особливостей взаємодії.

Низький рівень – від 1 до 8 – відсутність чіткого вираження особливостей взаємодії [21].

- «Опитувальник на прив’язаність до батьків старших підлітків» М.Яремчук [45] за допомогою, якої визначали тип прив’язаності до батьків. Методика включає 10 питань по 3 відповіді по відношенню до обох батьків:

1) Надійна прив’язаність. У присутності матері дитина відчуває себе в безпеці, використовує маму як надійну базу для дослідження світу; переживає її відсутність, відмовляється від гри, знижує дослідницьку активність, коли матері немає поруч; прагне до матері, шукає фізичного контакту з нею при поверненні [45].

2) Тривожно-амбівалентна прив’язаність. Демонструють ознаки тривоги навіть до розлуки з матір'ю; важко переживають відсутність матері; під час повернення в їх поведінці спостерігаються амбівалентні реакції: з одного боку, вони шукають контакту з матір'ю, з іншого - перешкоджають здійсненню контакту і взаємодії [45].

3) Уникаюча прив’язаність. Переживання під час розлуки з матір'ю відрізняються низькою виразністю реакцій, вони рідко плачуть і демонструють менше ознак неспокою в порівнянні з двома попередніми групами; під час возз'єднання вони уникають маму, або змішуючи поведінку пошуку близькості і уникнення контакту, або повністю ігноруючи мати [45].

- Методика стресостійкості та соціальної адаптації Холмса-Рея [37] містить перелік життєвих подій, які супроводжуються стресовим станом та кількістю балів за кожну окрему стресову подію. Загальна кількість балів визначається підрахунком та ділиться на три рівні [37]:

- Високий рівень боротьби зі стресом – від 150 до 199 балів – характерна мінімальна кількість стресових подій у житті людини, що сприяє здоровому способу життя.
- Середній – від 200 по 299 балів – стресостійкість знижується із збільшенням стресових подій, що забирає значну частину ресурсу людини на боротьбу зі стресом.
- Низький – від 300 і більше балів – високий рівень стресових подій при якому людина частину своїх зусиль зосереджує, щоб протистояти цьому

стану. Якщо сума більше 300 балів, то це може спровокувати психосоматичне захворювання.

- власна анкета про знання історії своєї родини, яка складалась з низки питань:
  - Наскільки ви знайомі з історією своєї сім'ї в кількох поколіннях?
  - «Неписані правила», які ви отримали від своїх батьків?
  - Які життєві правила засвоєні у вашій сім'ї ви би хотіли передати своїм дітям?
  - Чого ви навчились у вашій родині щодо того, як давати собі раду з життєвими кризами і тим, як їх можна найкраще пережити?
  - Як Ви відстоювали автономію у батьківській сім'ї, виявляли свою непокору?
  - Як оточуючі Вас люди долали Ваше непідкорення?
  - Вкажіть, які життєві події, які пережила ваша сім'я могли вплинути на те, якою людиною ви є зараз?

2.3. Аналіз та інтерпретація кількісних результатів дослідження

Для статистичного опрацювання отриманих даних використовували програму Statistica 8.0. Для вибору параметричних чи непараметричних критеріїв аналізу, ми здійснили перевірку нормальності розподілу даних. Застосувавши критерій Шапіро – Вілка, було з'ясовано, що розподіл значень за шкалами опитувальника І. Марковської (строгість_м p = 0,12; вимогливість_м p = 0,27; контроль_м p = 0,06; емоційна близькість_м p = 0,14; прийняття_м p = 0,02; співробітництво_м p = 0,24; згода_м p = 0,20; послідовність_м p = 0,30; авторитетність_м p = 0,35; задоволеність відносинами_м p = 0,17 та строгість_т p = 0,13; вимогливість_т p = 0,72; контроль_т p = 0,10; емоційна близькість_т p = 0,37; прийняття_т p = 0,40; співробітництво_т p = 0,16; згода_т p = 0,25; послідовність_т p = 0,68; авторитетність_т p = 0,22; задоволеність відносинами_т

p = 0,26) узгоджений з нормальним розподілом. Результати графіків розподілу подано у Додатку С, Рис. С.1.

Також результати опитувальника М. Яремчук «Прив'язаність до батьків» (надійна прив'язаність до мами/тата, тривожно-амбівалентна прив'язаність до мами/тата, уникаюча прив'язаність до мами/тата по всіх шкалах рівень значущості p = 0,00) не узгоджені з нормальним розподілом. Результати графіків розподілу подано у Додатку С, Рис. С.2.

Оскільки частина шкал не узгоджені з нормальним розподілом, то для кореляційного аналізу використали критерій Спірмена.

За результатами описової статистики: середні значення шкал за опитувальником І. Марковської (див. Рис.2.3 та Рис. 2.3.1) у групах підлітків, матерів та батьків відрізняється не суттєво. За шкалами вимогливість, співробітництво, послідовність у групі матерів вищі показники в порівнянні з підлітками, натомість підлітки вважають, що матері емоційно близькі, дають прийняття авторитетні та більш задоволені стосунком. Група батьків вважає, що вони послідовні, вимогливі, мають співпрацю з підлітком та задоволені стосунком, натомість підлітки до батьків прийняття, згоду та авторитетність.

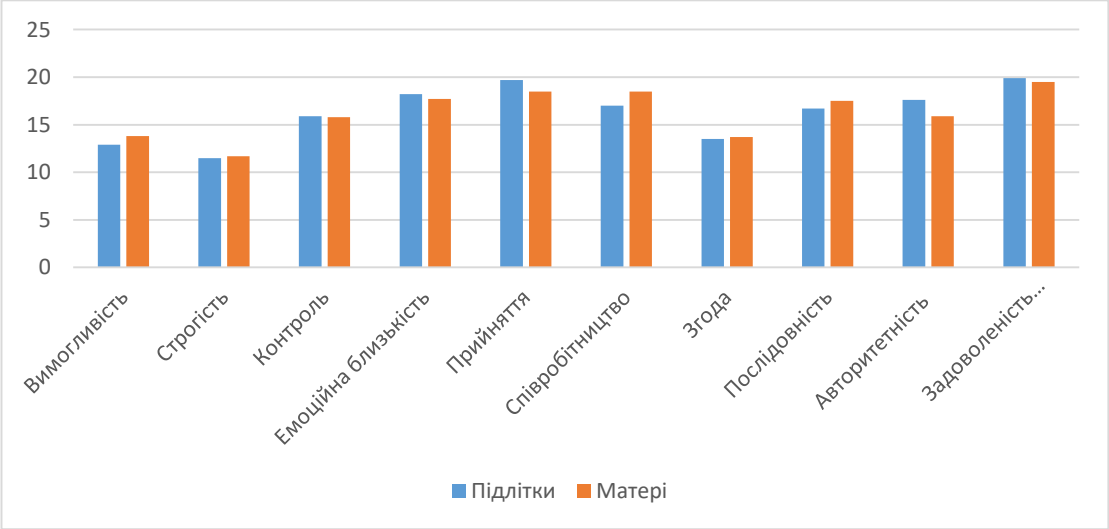

Рис.2.3 Порівняння відповідей підлітків та матерів за опитувальником І.Марковської

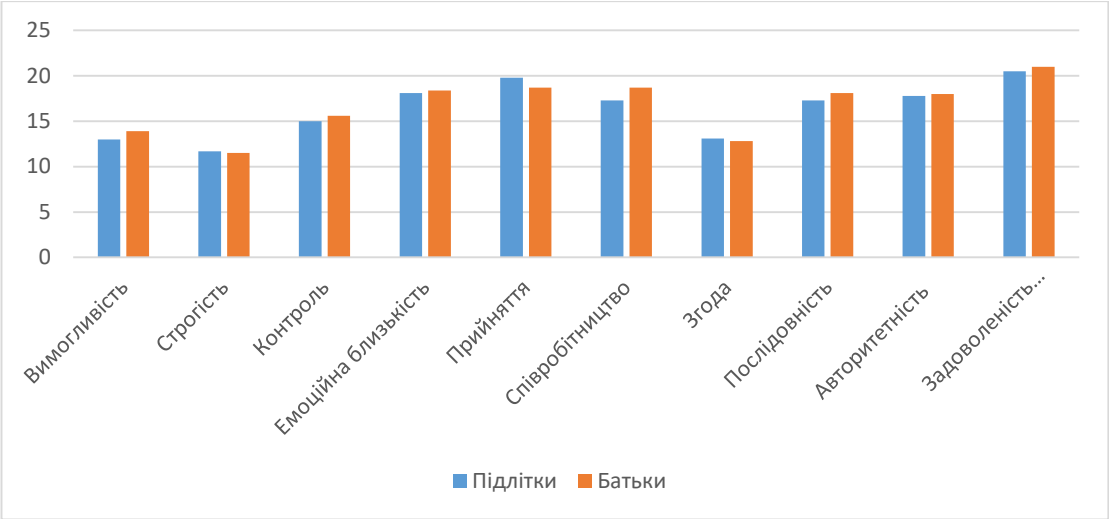

Рис.2.3.1 Порівняння відповідей підлітків та батьків за опитувальником І.Марковської

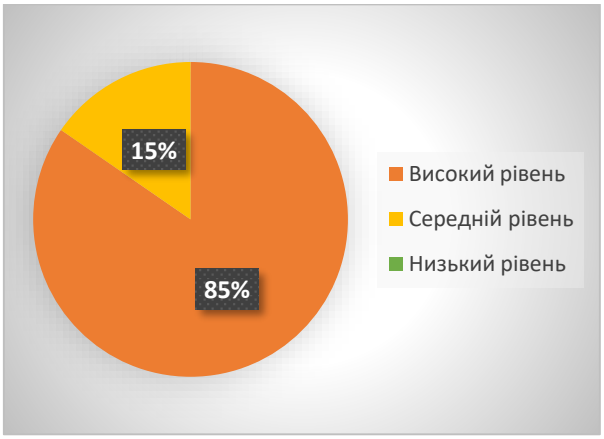

Рис.2.3.2 Порівняння задоволеність відносинами підлітка з татом

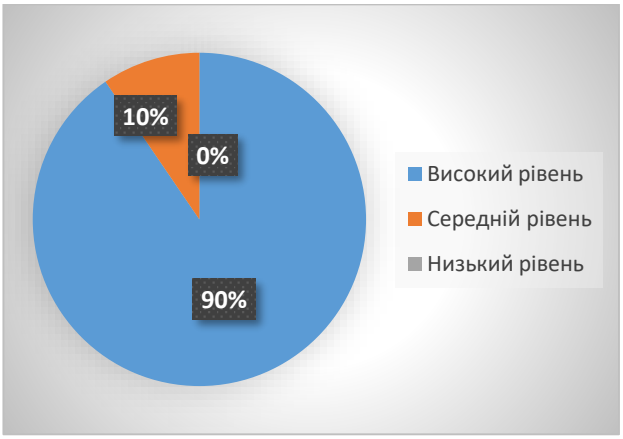

Рис.2.3.3 Порівняння задоволеність відносинами тата з підлітком

85% досліджуваних підлітків вказали на високий рівень задоволеності відносинами з батьком та 15% на середній рівень, а батьки підлітків задоволені стосунком на 90% високий рівень та 10% на середньому рівні.

81% підлітків задоволений стосунком батьків на високому рівні та 19% на середньому, а матері задоволені стосунком на високому рівні 73% та 27 % на середньому.

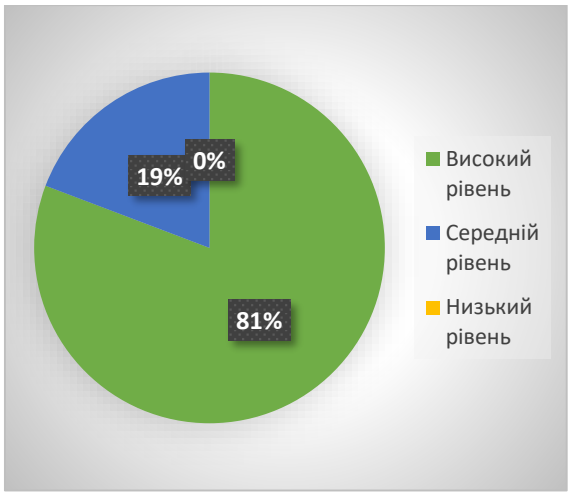

Рис.2.3.4 Порівняння задоволеність відносинами підлітка з мамою

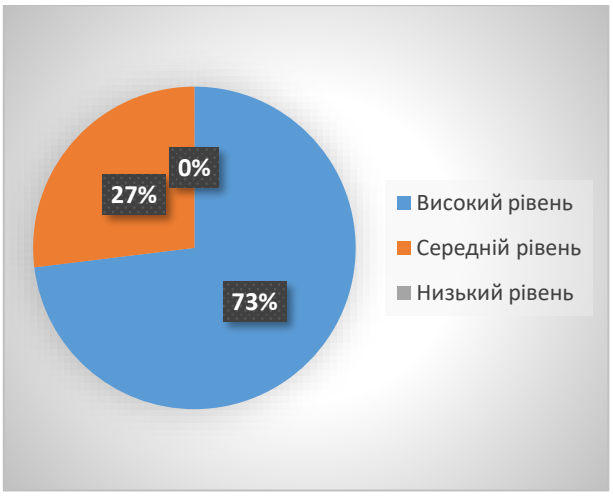

Рис.2.3.5 Порівняння задоволеність відносинами мами з підлітком

За результатами опитувальника на прив'язаність до батьків, бачимо що підлітки відчувають надійну прив'язаність до мами і тата на високому рівні 62% (див. Рис. 2.3.6. та Рис. 2.3.7) це свідчить, що підлітки відчувають про емоційну близькість з боку батьків, злагодженість у взаємодії та авторитетності батьків.

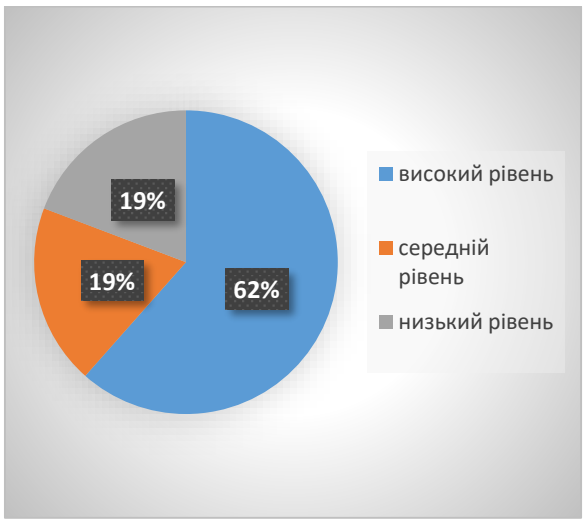

Рис.2.3.6 Надійна прив'язаність підлітка з мамою

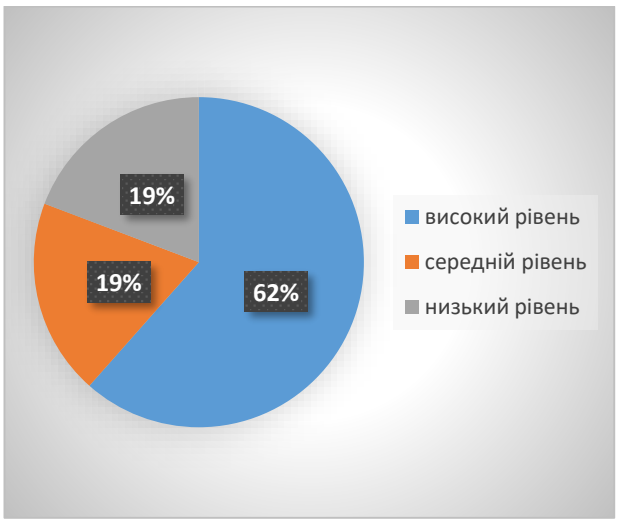

Рис.2.3.7 Надійна прив'язаність підлітка до тата

За результатами відповідей матерів 46% мають надійну прив'язаність до своєї мами та 42% - до батька. 12% матерів не відчувають надійної прив'язаності з боку мами та 8 % з боку батька (див. Рис. 2.3.8 та Рис. 2.3.9). Натомість батьки

мають вищі показники по надійній прив'язаності до власної мами 53% та батька 52%. (див. Рис. 2.3.10 та Рис. 2.3.11)

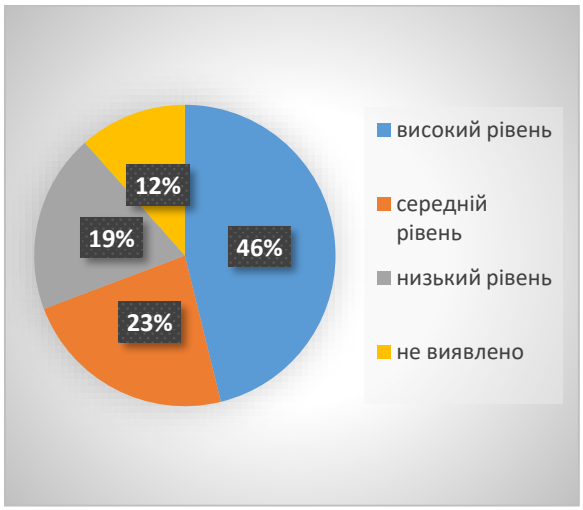

Рис.2.3.8 Надійна прив'язаність мами до мамою

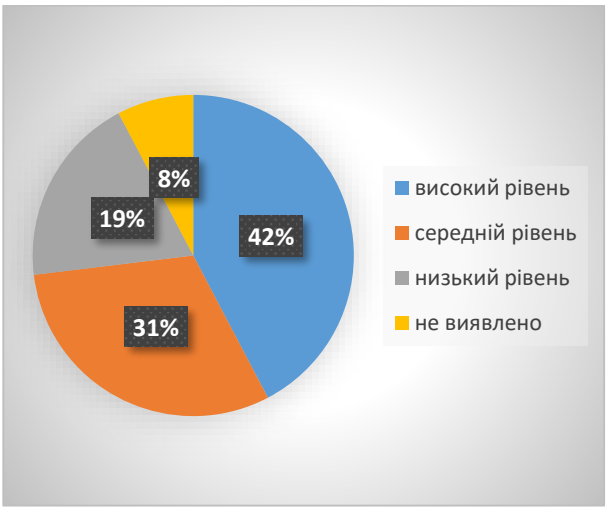

Рис.2.3.9 Надійна прив'язаність мами до тата

На основі отриманих даних надійної прив'язаності можемо зробити висновок, що батьки отримавши від своїх батьків надійну прихильність передають її власним дітям.

Рис.2.3.10 Надійна прив'язаність тата до мами

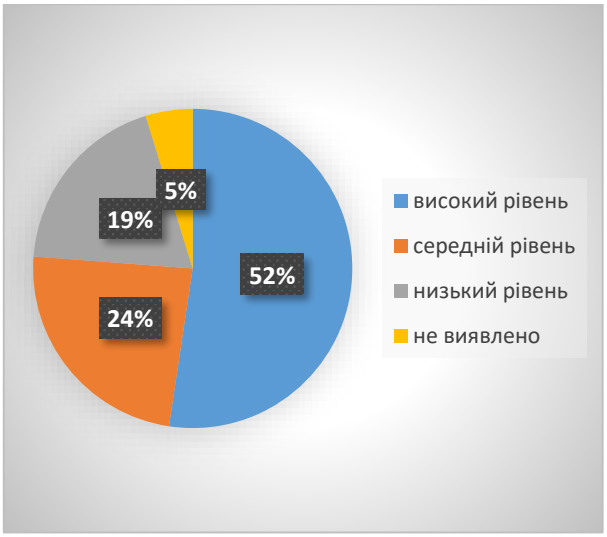

Рис.2.3.11 Надійна прив'язаність тата до тата

2.3.1 Кореляційний аналіз стилів прив’язаності у дитячо-батьківських стосунках

Припускаємо, що існує зв’язок між стилем прив’язаності у дитячо-батьківських стосунках та стилем прив’язаності батьків зі своїми батьками.

За результатами кореляційного аналізу Спірмена був встановлений статистично значущий зв'язок $p < 0,05$ (див. Додаток Е), та пряма кореляція між шкалами «надійна прив’язаність до мами», «надійна прив’язаність мами до мами» і «надійна прив’язаність мами до тата». Кореляційна плеяда представлена на Рис. 2.3.12

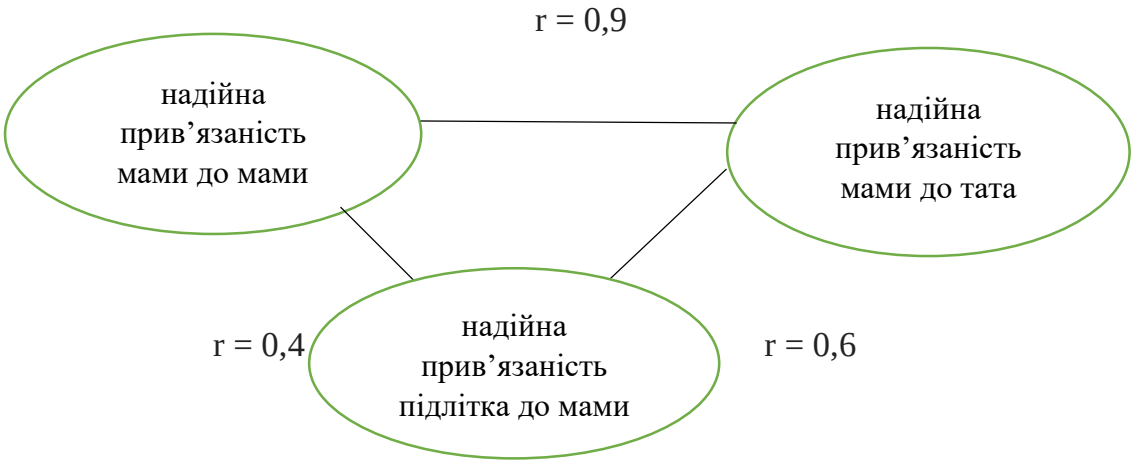

Рис 2.3.12 Кореляційний зв'язок за опитувальником М.Яремчук надійної прив’язаності у сім’ї

Отож, чим більше виражена надійна прив’язаність у мами до власних батьків тим більша тенденція до формування надійної прив’язаності до власної дитини. Такий результат узгоджується з теорією Дж.Боулбі щодо прихильність до мами, яка визначається стабільною тенденцією індивіда до пошуку і підтримки близькості або контакту. Підлітки відчувають з боку матері безпечний простір, власну автономію. У свою чергу мати набуває власного безпечного простору і адаптивних стратегій побудови стосунків у взаєминах зі своїми батьками.

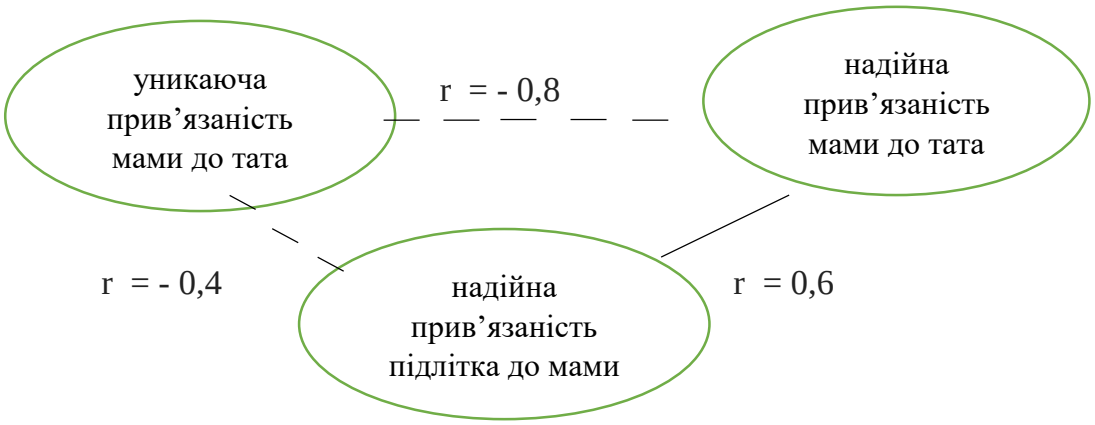

Рис. 2.3.13 Кореляційний зв'язок за опитувальником М.Яремчук різних стилів прив'язаності

Було виявлено статистично обернений кореляційний зв'язок між змінними уникаюча прив'язаність мами до тата та надійною прив'язаністю до мами. Цей взаємозв'язок демонструє: чим нижчою була уникаюча прив'язаність мами до тата, тим надійніша прив'язаність підлітка до мами. Якщо мама отримала надійний патерн прив'язаності від свого тата, то вона здатна формувати здорові стосунки з власною дитиною.

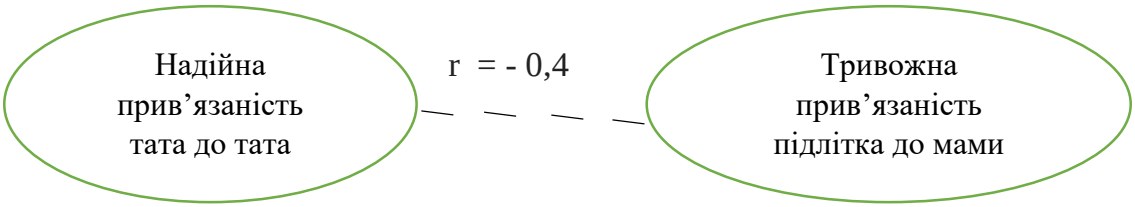

Рис. 2.3.14 Кореляційний зв'язок за опитувальником М.Яремчук прив'язаності тата та підлітка

Чим нижчою була надійна прив'язаність тата до тата, тим вищою є тривожна прив'язаність підлітка до мами. Це може супроводжуватись високою директивністю батьків, їхньою непослідовністю у вихованні.

2.3.2 Порівняльний аналіз показників якості стосунків батьків з дітьми за рівнями сімейного стресу

На наступному етапі дослідження ми розділили досліджуваних на дві групи за показником рівня сімейного стресу. Для цього ми провели кластерний аналіз, взявши до уваги результати методики стресостійкості та соціальної адаптації Холмса-Рея для матерів та батьків підлітків. В результаті проведеного кластерного аналізу на основі аналізу ієрархічного дерева досліджувана група була поділена на 2 кластери. На основі кластерного аналізу методом k-means було виявлено статистично значущі відмінності в показниках двох кластерів (див.табл.2.3).

Таблиця 2.3 Показники відмінностей між двома кластерами за показниками сімейного стресу в материнській та батьківській сім'ї

	Analysis of Variance (Квасюк_Spreadsheet3)					
Variable	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
моя сімя_м	27089,65	1	24127,30	20	22,45560	0,000126
моя сімя_т	43491,84	1	33541,43	20	25,93321	0,000056

Ці відмінності продемонструємо на діаграмі У. З'ясувавши, до якого кластеру можна віднести показники кожного з досліджуваних (див. Додаток F), ми поділили досліджуваних на дві групи. Відповідно у першу групу увійшли досліджувані з низьким рівнем сімейного стресу, у другу – з високим рівнем стресу.

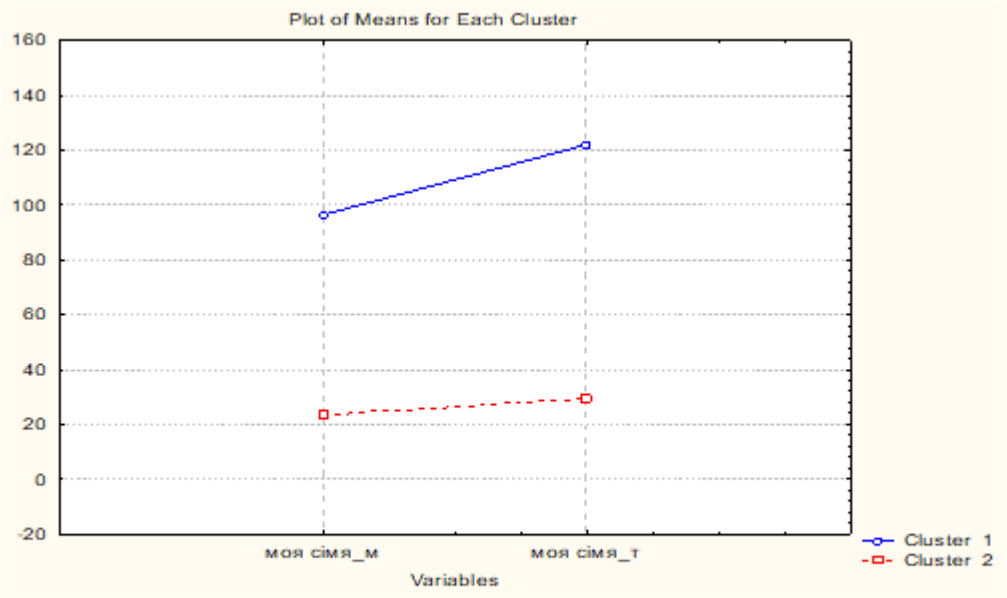

Діаграма 2.3.16 Відмінності між двома кластерами за показниками сімейного стресу в материнській та батьківській сім'ї.

У досліджуваних групах був проведений порівняльний аналіз для встановлення відмінностей у виховних стилях та стилях прив'язаності у сім'ях з високим та низьким рівнем сімейного стресу.

Оскільки дві вибірки є незалежними, а розподіл даних не узгоджений з нормальним, ми використали непараметричний метод Манна – Уітні (Рис. D.1.), між змінними: незалежною «Рівень сімейного стресу» та залежними: «Вимогливість_м», «Строгість_м», «Контроль_м», «Емоційна близькість_м», «Прийняття_м», «Співробітництво_м», «Згода_м», «Послідовність_м», «Авторитетність_м», «Задоволеність відносинами_м», «Вимогливість_т», «Строгість_т», «Контроль_т», «Емоційна близькість_т», «Прийняття_т», «Співробітництво_т», «Згода_т», «Послідовність_т», «Авторитетність_т», «Задоволеність відносинами_т».

За результатами порівняльного аналізу було виявлено статистично значущу відмінність у 2 групі рангова сума значно вища ніж у групі 1. Оскільки в більшості шкал $p > 0,05$, що свідчить про відсутність статистично значущих

відмінностей, окрім емоційної близькості мами (див. Рис.2.3.16) і тата p = 0,03 (Рис. 2.3.17) та строгості тата p = 0,03 очима дитини (Рис.2.3.18).

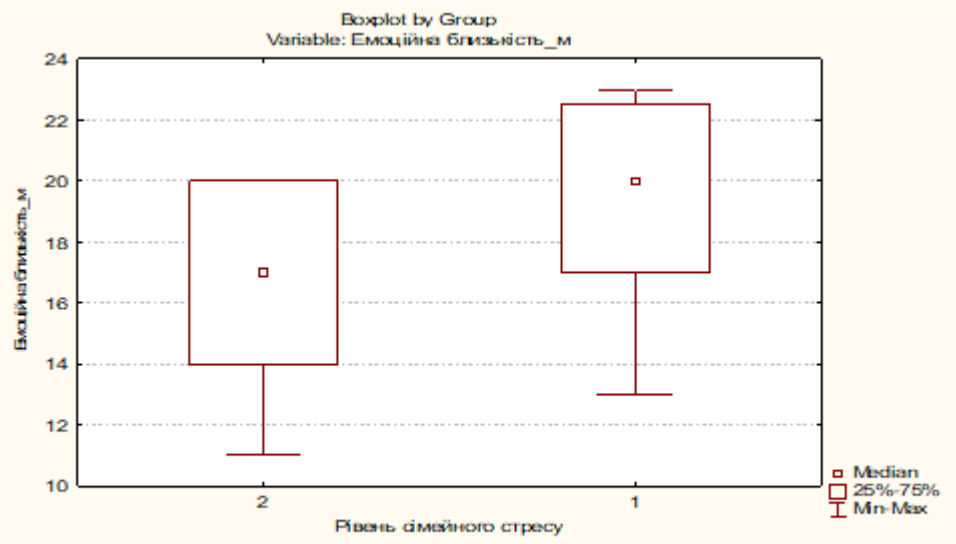

Рис.2.3.16 Діаграма відмінностей між показниками емоційної близькості у двох групах за рівнем сімейного стресу

Результати порівняльного аналізу вказують на те, що в групі з низьким та високим рівнями сімейного стресу відрізняються показники емоційної близькості батьків до дітей та строгості тата очима дитини. Зокрема, емоційна близькість тата та мами очима дітей статистично вища у **групі 1 – нижчий рівень сімейного стресу.** За показниками коробкових діаграм, бачимо, що батьки, які мають нижчий рівень сімейного стресу, наповнюють стосунок з дитиною емоційною близькістю, чуйні до потреб дитини. Підлітки в свою чергу відчуватимуть надійність від батьків.

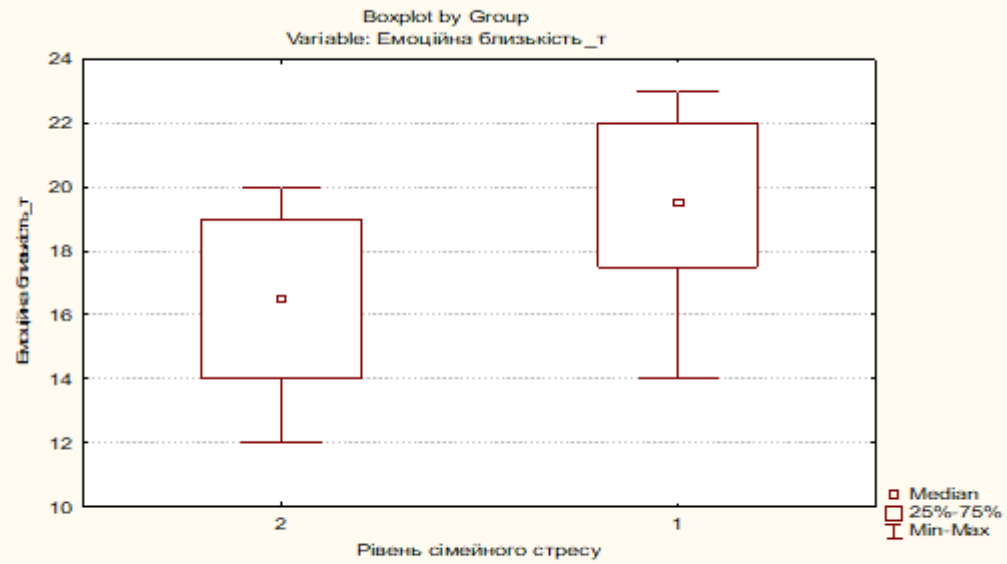

Рис.2.3.17 Діаграма показників емоційної близькості тата до підлітка (очима дитини) у двох групах за рівнем сімейного стресу

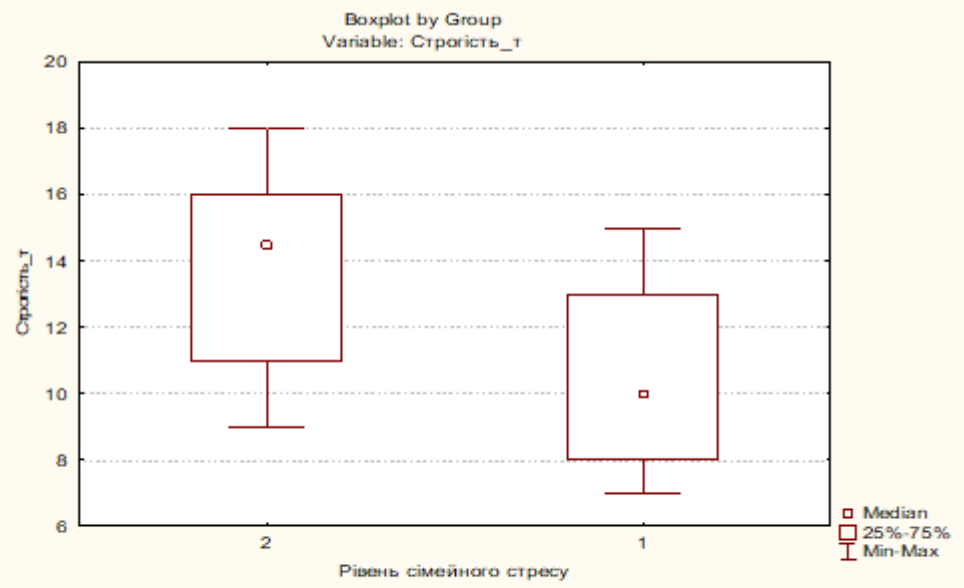

Рис.2.3.18 Діаграма показників строгості тата до підлітка (очима дитини) у двох групах за рівнем стресу

Також строгість тата є більшою у **групі 2 – високий рівень стресу.** Відповідно до отриманих даних на Табл. D.1. (див. Додаток D) не прослідковується однозначний зв'язок між рівнем стресу, який декларують батьки з рівнем стресу, який вони мали у батьківських сім'ях та відмінностями у виховних стилях. У двох групах прослідковуємо чим нижчий рівень стресу у

власній сім'ї, тим вища емоційна близькість до мами у групі з низьким рівнем стресу p = - 2,13 і до тата p = - 2,16, у групі з високим рівнем стресу нижча емоційна близькість до мами p = - 2,15 і до тата p = - 2,17. Якщо тато вказує, що в сім'ї було багато стресових подій, то дитина такого тата сприймає як строгого p = 2,16 однозначно у двох групах.

Отримані результати порівняльного аналізу узгоджується на нашій групі з теорією М. Боуена, який розглядає людську сім'ю як емоційне ціле, або цілісну емоційну систему. Людина, занурена в цьому полі, живе за його законами, реагуючи на тонкі зміни в балансі відносин. Ця емоційна реакція зазвичай відбувається автоматично. Наприклад, у відповідь на відкидання автоматична реакція збільшення дистанції. Стресові ситуації можуть викликати появу проекції тривоги на одну або більше дітей [5].

Показники порівняння груп за рівнем сімейного стресу та стилем прив'язаності (див. Додаток D) у двох групах значно відрізняється. У **групі 1 – нижчий рівень стресу** має високі показники надійної прив'язаності підлітка до тата статистично нижчий рівень тривожної та уникаючої прив'язаності до тата.

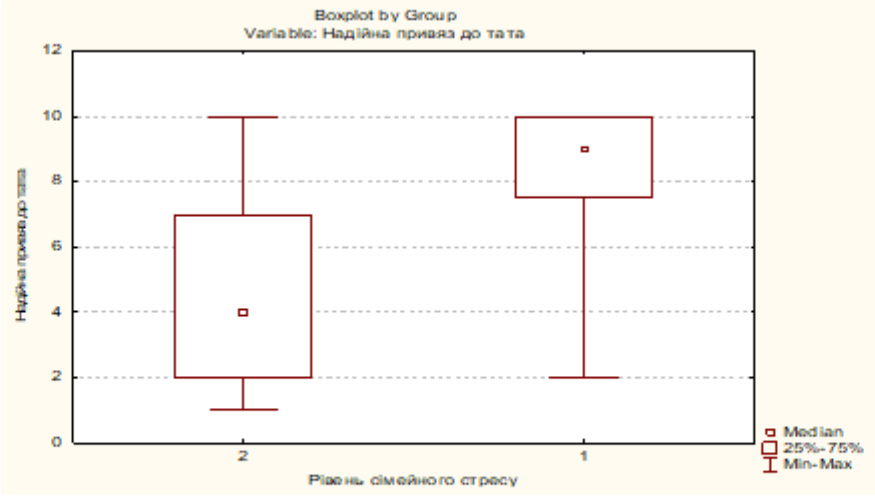

Рис. 2.3.19 Діаграма показників за рівнем стресу та надійною прив'язаністю підлітка до тата

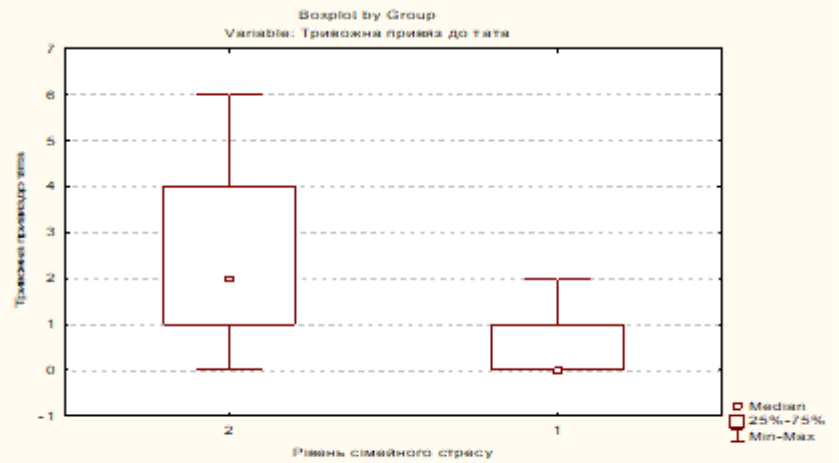

Рис. 2.3.20 Діаграма показників рівня сімейного стресу тата і тривожною прив'язаністю підлітка

Отримані результати вказують на важливість ролі батька та стосунків з ним для дитини підліткового віку. Завдяки міцній фігурі тата дитина підліткового віку отримує менше травматичного досвіду, які неусвідомлено впливають на взаємини з батьками, у стосунку присутня довіра та патерни поведінки спрямовані на позитивне вирішення перешкод, в системі менше сімейних таємниць, конфліктів, замовчувань. В основі стосунку лежить довіра, впевненість у захищеності та емоційній близькості. Відповідно до результатів бачимо, що надійна прив'язаність підлітка до тата формується у випадку, коли батько є стійким до стресових подій і демонструє захисника. Тоді в стосунку є менше тривоги та уникаючої поведінки (див. Рис.2.3.20).

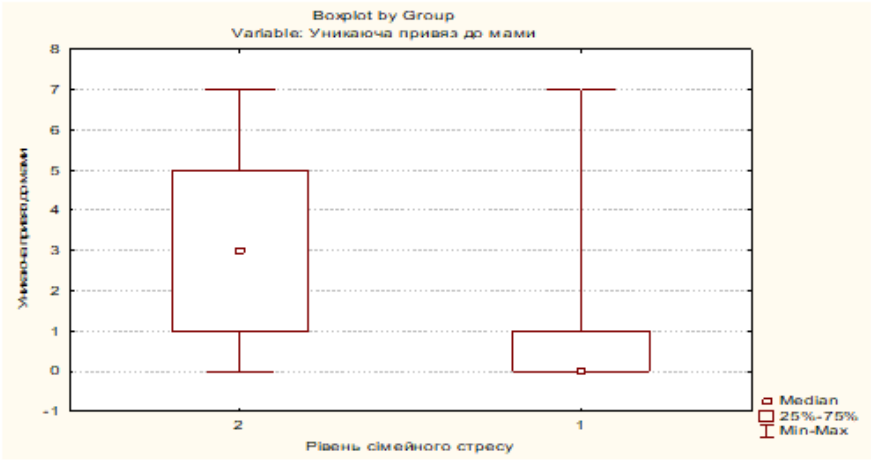

Рис. 2.3.21 Діаграма показників рівня сімейного стресу тата і уникаючою прив'язаністю підлітка

При меншому рівні стресу та/або більшій стресостійкості батьки використовують більш гнучкі патерни взаємодії, які отримали від власної сім'ї. За умов високого стресу та/або меншій стресостійкості тато стає строгий, а мама контролююча (Табл. 2.3.) у такій системі сімейні правила набувають ригідної форми і спрямовані на виживання, а не розвиток. Батьки застосовують авторитарний стиль виховання, в якому є багато страху та зауважень до дитини. Відповідно до цього, емоційний зв'язок підлітка до батьків буде віддаленим і звернений на соціум, де він відчуватиме себе прийнятим і вартісним.

Також ми порівняли показники родинного стресу у групах матерів: 1 – нижчий стрес (11 сімей), 2 – вищий стрес (15 сімей). Було з'ясовано, що існують статистично значущі відмінності за показниками: контроль мами, стосунок мами з татом очима дитини, сім'я маминого тата і сім'я маминої мами.

Чим вищий рівень сімейного стресу, тим більше контролю у стосунку до підлітка проявляє мама (див. Табл. 2.3.1), що вказує на високе прагнення обмежувати або прояв гіперопіки в такому стосунку низький рівень довіра, мама прагнення самостійно виховати дитину, таким чином вона відмежовується від родинного зв'язку оскільки не отримує від нього ресурсу.

Табл. 2.3.1 Рівень родинного стресу та контроль мами

variable	Mann-Whitney U Test (Квасюк_Spreadsheet3) By variable Рівень родинного стресу матері Marked tests are significant at p <,05000									
	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Контроль_м	243,5000	107,5000	41,50000	2,12790	0,033346	2,15723	0,030989	15	11	0,031556
Емоційна близькість_м	215,5000	135,5000	69,50000	0,67470	0,499867	0,68007	0,496462	15	11	0,506549
Прийняття_м	215,0000	136,0000	70,00000	0,64875	0,516501	0,65642	0,511552	15	11	0,539953
Співробітництво_м	186,0000	165,0000	66,00000	-0,85635	0,391805	-0,86361	0,387801	15	11	0,412998
Згода_м	183,0000	168,0000	63,00000	-1,01205	0,311516	-1,02708	0,304383	15	11	0,330176
Послідовність_м	173,5000	177,5000	53,50000	-1,50510	0,132300	-1,51839	0,128916	15	11	0,134106
Авторитетність_м	178,0000	173,0000	58,00000	-1,27155	0,203535	-1,28167	0,199961	15	11	0,217081

Високий рівень родинного стресу впливає на стосунок батьків з погляду дитини (див. Табл.2.3.2), що покладається на думку А. Шутценбергер «психічні функції одного члена сім'ї обумовлюють психічні функції іншого». Сім'я набуває ригіності, важко адаптовується до змін, знижується комунікація, в якій відсутнє співвідношення позитивних і негативних емоцій, присутня критика один до одного, а також наявністю або відсутністю заборони на відкрите

вираження почуттів, це може призвести до зниження самооцінки і самоповаги, зростає внутрішньої напруги, тривоги, агресії. У такому випадку пара не справляється із поставленими завданнями тому більшістю рішень керує статутний член сім'ї.

Табл. 2.3.2 Рівень родинного стресу та стосунок тата з мамою очима дитини

Mann-Whitney U Test (Квасюк_Spreadsheet3)
By variable Рівень родинного стресу матері
Marked tests are significant at p <,05000

variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Ст.дит. з мамою	202,5000	148,5000	82,50000	0,00000	1,000000	0,00000	1,000000	15	11	1,000000
Ст.дит. з татом	202,0000	149,0000	82,00000	-0,02595	0,979297	-0,02843	0,977319	15	11	1,000000
Ст м з м_дит	185,5000	114,5000	59,50000	0,61482	0,538676	0,69614	0,486340	14	10	0,545770
Ст м з т_дит	137,5000	138,5000	46,50000	-1,14732	0,251250	-1,24604	0,212751	13	10	0,256879
Ст т з м_дит	145,0000	180,0000	40,00000	-2,02556	0,042811	-2,25706	0,024005	14	11	0,044228
Ст т з т_дит	155,0000	145,0000	50,00000	-1,17108	0,241567	-1,31793	0,187528	14	10	0,259050

За результатами бачимо, що родинний стрес передається з покоління в покоління. Батьки матері, які мали менше стресостійкості передають негативні правила своїй донці як бачимо у табл.2.4 №24 «Ніколи не вір чоловіку», це призводить до ізоляції та уникаючої поведінки. Сім'я набуває закритої системи, в якій сімейні правила незмінні та приховані через появу стресових подій, прагне приховати сімейну таємницю та зберегти свою унікальність. Члени родини мають підлаштовувати свої потреби під вже встановлені правила, які не обговорюються.

Табл. 2.3.4 Рівень родинного стресу та батьків мами

Mann-Whitney U Test (Квасюк_Spreadsheet3)
By variable Рівень родинного стресу матері
Marked tests are significant at p <,05000

variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Уникаюча привяз мами до мами	195,0000	156,0000	75,00000	-0,38925	0,697092	-0,40373	0,686415	15	11	0,721104
Надійна привяз мами до тата	207,5000	143,5000	77,50000	0,25950	0,795250	0,26098	0,794111	15	11	0,798805
Тривожна привяз мами до тата	182,5000	168,5000	62,50000	-1,03800	0,299272	-1,06974	0,284738	15	11	0,305054
Уникаюча привяз мами до тата	205,5000	145,5000	79,50000	0,15570	0,876270	0,15779	0,874622	15	11	0,878479
Надійна привяз тата до мами	125,0000	128,0000	34,00000	-1,63606	0,101828	-1,65773	0,097372	13	9	0,110181
Тривожна привяз тата до мами	166,5000	86,5000	41,50000	1,13523	0,256281	1,22740	0,219674	13	9	0,262418
Уникаюча привяз тата до мами	175,0000	78,0000	33,00000	1,70284	0,088599	1,77879	0,075276	13	9	0,095557
Надійна привяз тата до тата	126,5000	126,5000	35,50000	-1,53590	0,124565	-1,54907	0,121366	13	9	0,126416
Тривожна привяз тата до тата	171,0000	82,0000	37,00000	1,43573	0,151081	1,50534	0,132238	13	9	0,164127
Уникаюча привяз тата до тата	169,0000	84,0000	39,00000	1,30217	0,192858	1,32909	0,183820	13	9	0,209304
моя сімя_м	188,0000	163,0000	68,00000	-0,75255	0,451722	-0,77165	0,440324	15	11	0,474227
сімя мого батька_м	125,0000	226,0000	5,00000	-4,02224	0,000058	-4,12432	0,000037	15	11	0,000005
сімя моєї матері_м	127,0000	224,0000	7,00000	-3,91844	0,000089	-4,00997	0,000061	15	11	0,000012
моя сімя_т	173,5000	79,5000	34,50000	1,60267	0,109008	1,63196	0,102688	13	9	0,110181
сімя мого батька_т	145,5000	107,5000	54,50000	-0,26711	0,789383	-0,27409	0,784017	13	9	0,793760
сімя моєї матері_т	161,5000	91,5000	46,50000	0,80134	0,422937	0,82373	0,410091	13	9	0,431036

Ймовірно стиль виховання підлітків визначається стилем прив'язаності у батьків та вираженістю стресових подій у батьківській та прабатьківській сім'ї.

2.3.3 Регресійний аналіз показників рівня сімейного стресу та стилів прив'язаності у групі матерів

На наступному етапі дослідження у групі матерів був проведений регресійний аналіз для того, щоб з'ясувати, які шкали є найбільш визначальними у контексті показника емоційної близькості у стосунках з дитиною підліткового віку. У нашу регресійну модель ми віднесли такі показники, як рівень стресових подій в сім'ї мами та стиль прив'язаності мами до мами. Зокрема, як ми вважаємо на емоційну близькість з дитиною впливає те, яку емоційну близькість переживала мама зі своєю мамою, і який був рівень стресових події в цій сім'ї. За результатами покрокового регресійного аналізу (див.Табл. 2.3.5) були виявлені значущі чинники рівень сімейного стресу у сім'ї мами B = -0,41; p = 0,04, уникаюча прив'язаність мами до мами B = - 0,94; p = 0,02, надійна прив'язаність мами до мами B = - 1,04; p = 0,04. Чим вищими є ці показники тим нижчою є емоційна близькість мами до підлітка.

Табл. 2.3.5 Множинний регресійний аналіз

N=26	Regression Summary for Dependent Variable: Емоційна близькість_м (Spreadsheet3) R= ,66566017 R?= ,44310346 Adjusted R?= ,33702793 F(4,21)=4,1772 p<,01210 Std.Error of estimate: 2,9041					
	Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(21)	p-level
Intercept			30,07099	4,243293	7,08671	0,000001
моя сімя_м	-0,41525	0,187941	-0,02379	0,010766	-2,20944	0,038386
Уникаюча привяз мами до мами	-0,94890	0,383143	-1,42453	0,575192	-2,47662	0,021853
Надійна привяз мами до мами	-1,04459	0,467959	-0,99811	0,447139	-2,23222	0,036623
Тривожна привяз мами до тата	-0,48904	0,272302	-0,96379	0,536648	-1,79594	0,086907

Коефіцієнт множинної детермінації, тобто частка дисперсії залежної змінної, обумовлена мінливістю значень незалежної становить 44% ($R^2 = 0,44$). Отож, наша модель описує 44% дисперсії показника емоційної близькості матері з дитиною підліткового віку. Найбільш визначальним чинником у цій моделі є якість стосунків матері зі своєю мамою.

2.4. Якісний аналіз дослідження

На наступному етапі дослідження ми здійснили якісний аналіз відповідей батьків та підлітків, а саме: сімейні правила, які отримали від власних батьків, та які б хотіли передати своїм нащадкам, також події, які пережила сім'я та як вони вплинули на формування особистості.

За результатами анкети (див. Табл.2.4) бачимо, які сімейні правила отримали батьки та діти, і як вони передаються в межах однієї сім'ї. Батьки тата передають правила, які несуть зміст поваги, бережного ставлення до сім'ї (напр. №6 «Сім'я та діти найголовніше») та відповідальності за власні вчинки. А також є ригідні правила у родині № 5, 8, 16, 24 – «нікому не довіряй», «добивайся всього сам» і «працюй так, щоб діти жили краще за нас». Можна припускати, що в таких сім'ях чоловіки отримають меншу стресостійкість, що призведе до строгості у створенні власної сім'ї. Приховані правила особливо впливають на життя сім'ї, коли вона зустрічається з періодом змін, як наприклад сім'я з підлітком, коли батьківська фігура може знецінюватись підлітком та сімейні правила повинні бути гнучкими, щоб система зберігалась цілісною. Це вимагає від батьків стійкості, надійності та прийняття. Жінкам батьки теж передали, що «сім'я - це найголовніше, це фортеця» але зустрічається більше деструктивних правил як: «Сім'я – головніша від тебе і твоїх почуттів», це прищеплює знецінення власних переживань та знижує самооцінку. В такій сімейній системі є витіснена агресія, яка є «блукаючим привидом» - прихованою раною та ідентифікацією з членом сім'ї, який передав це правило. Можемо такі показники поєднати із результатами кількісного аналізу, де рівень родинного стресу у групі матерів є досить високий та у більшості членів досліджуваних, тоді матері стають контролюючими №2 «Мама то святе» №17 «Вміти робити треба все, та робити треба тільки те що треба», «Світ небезпечний». Передають компульсивні правила своїм дітям №17 «Треба часто мити руки». Перекладали власну відповідальність на жінок, коли вони були дітьми «Старші діти доглядають молодших».

Бачимо як ригідні, ізольовані сімейні правила передаються від родин тата і мами до підлітка, сім'я № 16:

«Життєвий світ» сім'ї має травматичну основу та наповнений ворожістю до навколишнього середовища, що перешкоджає здоровому розвитку особистості, підліток буде мати уникаючу прив'язаність та прагнення захиститись від соціуму, оскільки відкрившись людині ти наражаєш себе на небезпеку.

В подальшому бачимо у Табл. 2.4.1 засвоєні правила у сім'ї, які б хотіли передати дітям, що чоловік для якого важливою є повага, прагне передати дитині не вороже ставлення до оточуючих, яке отримав від власних батьків, а навпаки любов.

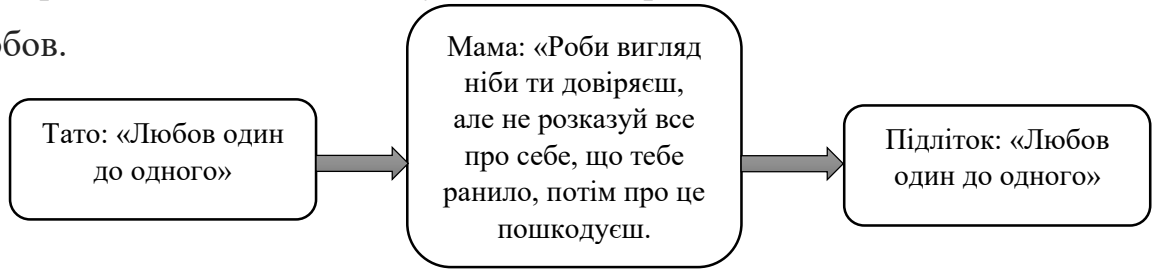

Натомість жінка, для якої важливою основою для формування особистості є емоційна близькість, передає деструктивне правило своєму підлітку, але як бачимо з відповіді дитини, вона прагне передати батькове правило, яке говорить про любов до ближнього. З цього можна зробити висновок, що батькова фігура для дитини підліткового віку є досить важливою у формуванні особистості, до якого долучаються сімейні правило та вміння ними користуватись.

Табл. 2.4 «Неписані правила», настанови батьків у трьох поколіннях

№	Тато	Мама	Підліток
1	Будь завжди чесним, справедливим, розсудливим.	Будь слухняною, допомагай іншим.	Завжди уважно придивляйся до людей.

	Не бійся труднощів. Будь впевненим у собі	Будь працьовитою і вихованою	
2		Говорити до батьків на "Ви". Поважати старших. Мама то святе. Бути чесним, ніколи не брехати. Ходити до церкви.	Поважати старших, батьків. Не брехати.
3	Ходити до церкви. Не брехати. Проводити вільний час зі сім'єю. Не зазнаватись.	"Брати кумів з дальшої родини, щоб трималася і не зникала дружба між родичами"	Що я старша сестра і відповідаю за свого молодшого брата. Все, що відбувається в дома не повинно виноситись на загал.
4	Розуміти один одного. Бути ввічливим, добрим, допомагати іншим.	Завжди бути добрим, справедливим, ввічливим і допомагати потребуючим.	Бути ввічливим, добрим, допомагати старшим, розуміти один одного
5	Добиватись усього самому	Цінувати сім'ю, дотримуватись звичаїв, обов'язково ходити до церкви	Вчитися, ходити до церкви, йти до мети
6	Сім'я та діти найголовніше	Наука і здоров'я найголовніше у житті. Сім'я найголовніше у житті	Потрібно поважати старших і знедолених, роби добро воно повернеться бумерангом. Краще кажи гірку правду ніж солодку брехню
7	Думай про сім'ю та родину	Дорожи сім'єю це найголовніше. Ви з братом двоє тож любіть один одного	Будь добрим, шануй старших
8	«Сміття з хати не виноситься», потрібно так працювати, щоб наші діти жили краще ніж ми	Люди завжди повинні когось обговорювати. Потрібно зробити все можливе, щоб наші діти жили краще ніж ми	Ти не така як всі, ти не маєш боятись виділитись
9	Лізь на коня, з якого не стидно падати	Не розказуй про все подругам, будь впевнена у собі	Добре вчися за університет ніхто платити не буде
10	Відповідати за свої вчинки	Бути людиною	Менше сидіти в гаджетах, приділяти більше увагу сестрі
11		Мама говорила "найкраща подружка це мама з татом, а потім твій чоловік і діти, а ще якщо хочеш мати добру долю, то добре потрібно молитись і просити Бога"	Потрібно жити по християнських принципах

12	Тато часто говорив "вигодуй бичка, а тоді женися"	Сім’я - це найголовніше, допомагати рідній сестрі та брату, ходити до церкви, допомагати по господарстві	Вчити уроки, які я не хочу вчити
13		Людей треба поважати і знати кому довіряти	Поважати і любити сім’ю
14	Наполегливо працюй	Любити своїх дітей, виховувати у християнському дусі, поважати своїх батьків, любити Бога	Сім’я - найголовніше у нашому житті
15		Головне виховати дітей добрими, працьовитими і поважати старших, молитись Богу і просити в нього здоров'я і дякувати за нього.	Не пискуй, не кради, не бреши
16	Людям не можна довіряти. Жити в любові зі своєю сестрою	Ти сильна. Ти все зможеш. Іноді так буває ти відкриваєш людині душу, а вона наплює туди і ти боїшся усім довіряти.	Не довіряй людям потім буде боліти
17	Будь добрим	Вміти робити треба все, та робити треба тільки те що треба. Треба часто мити руки. Старші діти доглядають молодших, не випендрюйся (в перекладі з моєї мови не показуй себе). Світ небезпечний	Треба бути собою
18		Сім’я це твоя фортеця. Завжди говорити правду. Поважати старших.	Ніколи не брехати. Довіряти один одному. Берегти традиції і зміцнювати сім’ю.
19	Поважати старших людей. Давати милостиню, любити Бога. Жити в мирі.	У сім’ї повинні бути мирі злагода. Повага до старших. Без Бога - ні до порога.	поважати старших і ніколи не сваритись. Не забувати про молитву, дбати про рідних. Праця повинна приносити задоволення. Жити в мирі.
20	"-"	"-"	"-"
21	Не ображай молодших, повага до старших, добре вчитися	Любити, поважати, прощати, цінувати своїх рідних, близьких та дітей.	Бути чемним, гарно вчитись, допомагати, бути ввічливим
22	Поважати старших, але перед ними не плазувати Чужого не бери свого не віддай	Сім’я – саме головне, головніше від тебе і твоїх почуттів	Бути порядним Бути чесним Бути раціональним
23		Нема	Створення сім’ї

24	Нікому не довіряй!	Ніколи не вір чоловіку	Не довіряй, вір але перевіряй
25		Поки усе не зробиш - не маєш права відпочивати Довіряти лише найближчим Жінка повинна дбати про сім'ю	Не можна лінуватися . Розказувати щось лише близьким людям
26	Ніколи не здавайся! Будуй з людьми добрі стосунки	Треба поважати людей. Мій тато був дуже чесною і безкомпромісною у правді людиною і передав це мені. Мої батьки рахували, що найбільшою цінністю є любов і сім'я. Я живу цим принципом. Мої батьки велику увагу приділяли власному розвитку і розвитку своїх дітей. Я дію за цими принципами.	Моя мама говорила, що людей, з якими я познайомилась в Інтернеті, не можна назвати друзями

Табл. 2.4.1 Засвоєні правила у сім'ї, які б хотіли передати дітям

№	Тато	Мама	Підліток
1	Взаєморозуміння, любов, працелюбність, чесність, витримку, терпеливість, мужність	Допомагати іншим	Довіритись власному розумові-це головне
2		Говорити до батьків на "Ви". Поважати старших. Мама то святе. Бути чесним, ніколи не брехати. Ходити до церкви.	Поважати старших
3	Довіру, повагу, любов.	Ніколи не відвертати голови від чужої біди. Допомагати як не матеріально, то бодай добрим словом.	В моїй сім'ї кожен має свої обов'язки. Я вільно розмовляю зі своїми батьками на будь які теми. Кожен висловлює свою думку щодо будь -якої ситуації
4	Жити по справедливості	Поважати один одного навчитись говорити і слухати, не ображатись, бути толерантним і знаходити спільну мову і взаємовічливість.	Бути добрим, вірним і ввічливим
5	Любити, поважати, підтримувати	Не лінуватись, працювати, добиватись своїх цілей	Помагати один одному, поважати один одному, любити один одному, не сваритись один з одним

6	Любити один одного, починати день з посмішки, допомагати один одному і казати "дякую", "будь ласка"	Повага до старших, говорити правду, допомагати людям, робити добро	Доброту що завжди потрібно робити добро, поважати старших і бути слухняною
7	Поважати старших цінувати, свій рід	Любіть один одного	Шануй старших, люби ближніх
8	Батьки - це найближчі друзі які підтримають в радості і в горі, ніколи не залишать на призволяще в тій чи іншій біді	Зробити все можливе щоб дати дітям світле майбутнє	Переживання один за одного підтримка
9	Чесність	Любов, повага	Не знаю
10	Любов, повага, чесність, щирість	Любов, повага, розуміння, довіра	Не веридувати, ставитись з розумінням до всіх членів родини
11		Допомагати тому кому в даний момент є важче	послух, підтримка рідних, віра в Бога
12	В сім'ї має бути повага любов злагода взаєморозуміння	Ходити до церкви, поважати старших, любити і підтримувати рідних	Бути вихованим до батьків і інших людей
13		Увага, повага, любов, терпіння один до одного.	передати повагу і любов до всіх членів сімї так як в нас закладено, тобто зважати на смаки і почуття, повагу і взаємовідносини один до одного.
14		Народитись з висоти і все своє життя прожити в любові до Бога, ближнього і навчитись любити своїх ворогів і благословляти їх	Любити ближнього свого як себе самого. Бути чесним , щедрим, йти людям на поступки
15		Берегти одне одного. Допомагати в скрутну години.	Поважай батьків, помагай
16	Любов один до одного.	Роби вигляд ніби ти довіряєш, але не розказуй все про себе, що тебе ранило, потім про це пошкодуєш.	Любов один до одного.
17		Вміти робити треба все (принаймні багато всього), та робити треба тільки те що треба (що приносить радість) і до того ж треба мити руки.	особисто мені життєві, які є в моїй сімї подобаються, єдиний момент, колись було строго з гаджетами, але зараз все гаразд.
18		Повага до старших. Дотримання традицій.	Берегти сімейні традиції. З повагою ставитись до інших.

		Підтримувати родинні зв’язки	
19	Потрібно працювати	Жити в мирі, любові. Ніколи не сваритись. Поважати думку одне одного. Багато молитись, любити життя і людей.	Дотримуватись звичаїв і традицій нашого народу
20		Завжди підтримувати одне одного	Завжди допомагати одне одному, бути одним цілим.
21	Сім’я на першому місці	Любов один до одного та ближнього	Молитися разом
22	Від батька - жити чесним життям. Від мами – бути раціональним по відношенню до грошей і всього матеріального	Сім’я - важливо	Бути раціональним
23		Поважати один одного і поступатись	Повага
24	Ніхто за тебе стояти не буде!	Завжди покладайся на себе	Не знаю
25		Жінка - та, хто турбується про сім'ю, її затишок , їжу та чистоту	Не знаю
26	Працьовитість	Найбільше, про що я думаю і молюся, щоб мої діти завжди і у всьому були з Богом. Тільки так вони зможуть стати справді успішними у всіх сферах життя і щасливими.	Нічого

Наступним ми проаналізували впливові життєві події, які були у їхній сім’ї та вплинули на те, якими людьми вони є зараз (див. Малюнок 2.4).

Сім’ї в більшості наводили травматичні події, які траплялись у їхніх родинах. 16 людей з групи досліджуваних не могли окреслити подій, які вплинули на те, якою людиною вони є зараз; 8 писали про втрату близької людини; 4 про конфлікт між батьками. Було бажання у досліджуваної «зробити все можливе заради своїх дітей».

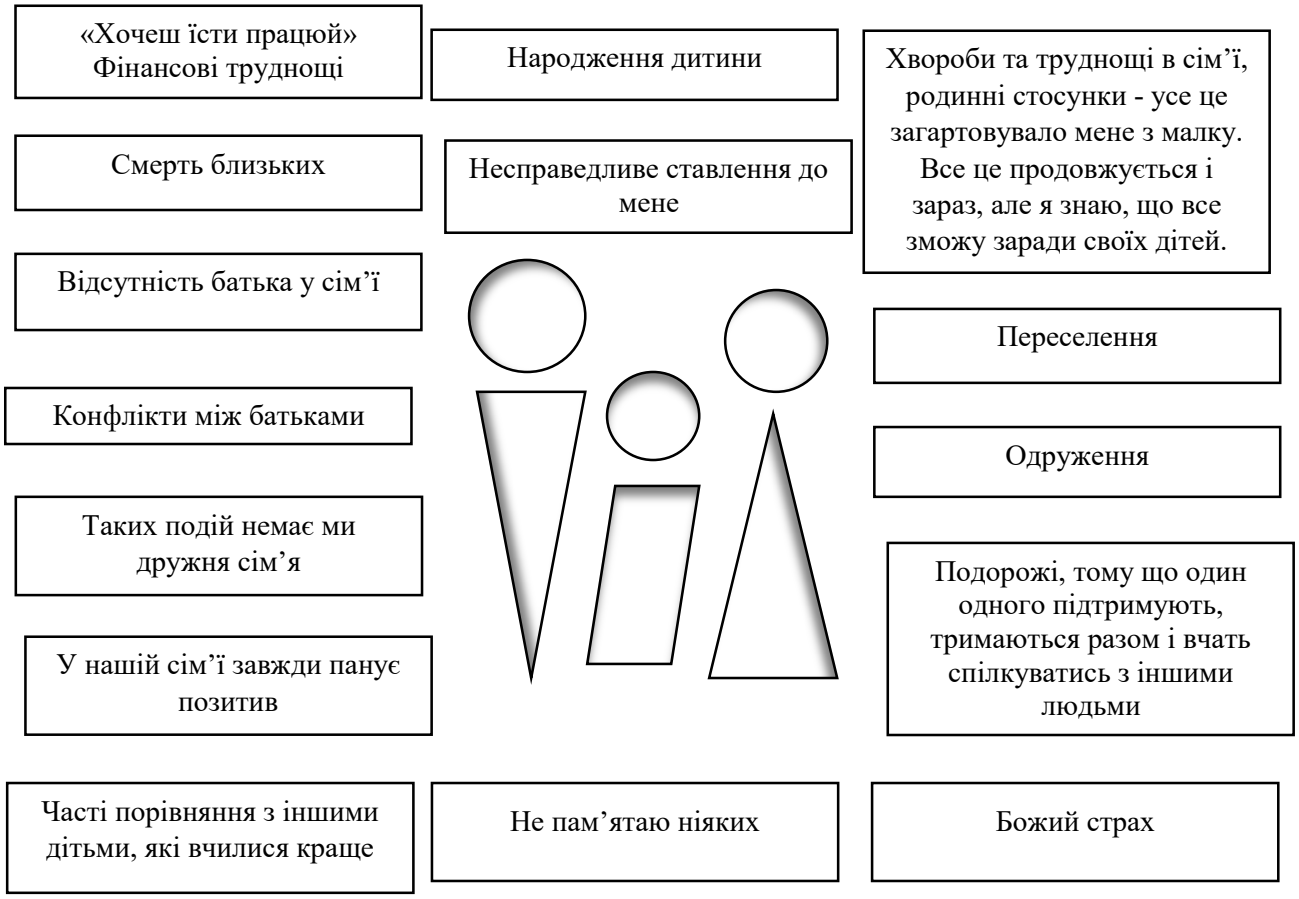

2.4. Малюнок впливових життєвих подій сім'ї

Негативно впливає порівняння дитини з однолітками, це призводить до замкнутості, розвитку невпевненості та не бажанням розвиватись. Оскільки батьки наголошують на недоліках а не на позитивних якостях підлітка. Припускаємо сім'ї, які не написали подій є прихованими і негативно впливають на життєдіяльність сім'ї, особливо в ситуації, коли вона розширюється за рахунок появи нових членів. У сім'ї з такими правилами неможливо отримати необхідну інформацію про ту реальністю, на якій базується життя сімейної системи, а дізнатися про правила можна лише після їх порушення, за яким слідує покарання. П. Вацлавік характеризує даний феномен як патологію спілкування. Однак навіть в подібних ситуаціях функцією правил виступає підтримка цілісності сім'ї [32]. Також у правила та подіях, які вплинули на життя згадують про Бога, який дарує успіх та щастя у всіх сферах життя, якому потрібно бути вдячним та просити здоров'я, це передають матері своїм дітям, у татів

прослідковується передача чесності, справедливості і любові, а також вкладати свій час у сім'ю та працювати. У більшості відповідей досліджувані наголошували на травматичних подіях завдяки, яким вони ставали сильнішими, співчутливими, які готові прийти на допомогу, вони почали цінувати більше рідних та спілкуватись з ними.

Висновки до другого розділу

На основі отриманих результатів можемо зробити висновок, порівняння двох груп з низьким та високим рівнем сімейного стресу вказує на важливість стресостійкості завдяки якій батьки наповнюють стосунок з дитиною емоційною близькістю, чуйні до потреб. Підлітки в свою чергу відчуватимуть надійність та емоційну близькість від батьків. Оскільки показники у групі з високим рівнем стресу вказують на низьку емоційну близькість дитячо-батьківського стосунку, дитина сприймає тата, який декларує високий рівень сімейного стресу, як строгого. Відповідньо до цього виявлено, що надійна прив'язаність розвивається при низькому рівні стресу, тобто вищій стресостійкості, а тривожно-амбівлентна та уникаюча при високому рівні стресових подій.

Виявлено статистично значущий кореляційний зв'язок чим більше виражена надійна прив'язаність у мами до власних батьків тим більша тенденція до формування надійної прив'язаності до власної дитини. Підлітки відчувають з боку матері безпечний простір, власну автономію. У свою чергу мати набуває власного безпечного простору і адаптивних стратегій побудови стосунків у взаєминах зі своїми батьками.

Було виявлено статистично обернений кореляційний зв'язок між змінними уникаюча прив'язаність мами до тата та надійною прив'язаністю до мами. Цей взаємозв'язок демонструє: чим нижчою була уникаюча прив'язаність мами до тата, тим надійніша прив'язаність підлітка до мами. Якщо мама отримала

надійний патерн прив’язаності від свого тата, то вона здатна формувати здорові стосунки з власною дитиною.

У регресійній моделі були виявлені значущі чинники: рівень сімейного стресу у сім’ї мами, уникаюча прив’язаність мами до мами, надійна прив’язаність мами до мами. Чим вищими є ці показники тим нижчою є емоційна близькість мами до підлітка. За результатами наша модель описує 44% дисперсії показника емоційної близькості матері з дитиною підліткового віку. Найбільш визначальним чинником у цій моделі є якість стосунків матері зі своєю мамою.

Результати якісного аналізу відповідей вказують, які сімейні правила отримали батьки та діти і як передаються в межах однієї сім’ї. У більшості досліджуваних чоловіків прослідковуються правила, які несуть зміст поваги, бережного ставлення до сім’ї та відповідальності за власні вчинки, але також є ригідні правила, які наповнені змістом ворожості, важкої праці та відсутності захисту. Жінкам батьки передали більше ригідних правил, де сім’я є важливішою за її почуття, що прищеплює знецінення власних переживань та знижує самооцінку.

Багато сімей наводили травматичні події, які траплялись у їхніх родинах, завдяки яким вони стали сильнішими, чуйнішими до потреб інших, готовими прийти на допомогу, також були сім’ї, які не написали подій – це може бути прихованим і негативним впливом на життєдіяльність сім'ї, особливо в ситуації, коли вона розширюється за рахунок появи нових членів. У сім'ї з такими правилами неможливо отримати необхідну інформацію про ту реальністю, на якій базується життя сімейної системи, а дізнатися про правила можна лише після їх порушення, за яким слідує покарання.

Також у правила та подіях, які б хотіли передати своїм нащадкам у татів прослідковується передача чесності, справедливості і любові, а також вкладати свій час у сім’ю та працювати, у матерів: дбати за сім’ю, бути слухняною, працьовитою, вірити в Бога. Підлітки прагнуть передати повагу, довіру, любов та сімейні традицій.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного та емпіричного розділу можемо зробити висновок, що міжпоколінній стосунок визначає вибір життєвих стратегій і може сприяти або перешкоджати доброму розвитку й адаптації особистості, визначати шляхи емоційної регуляції. Високий рівень емоційного стосунку, висока стресостійкість та знання історичного контексту сім'ї в продовж кількох поколінь, впливає на здорову побудову стосунку між поколіннями, у якому підлітки матимуть прагнення передати надбання свого роду власним нащадкам.

Досліджуючи якості стосунків та їх міжпоколінні чинники, а саме сімейні правила, переживання травматичних подій та передачі сімейних правил від прабатьків до дітей підліткового віку. У нашій роботі ми вважаємо, що на взаємини з дитиною впливає те, яку емоційну близькість переживали батьки зі своїми батьками, і який був рівень стресових події в цих сім'ях.

Гіпотези дослідження про зв'язок між стилями прив'язаності та стресовими подіями підтвердились.

За допомогою якісного аналізу могли прослідкувати як передаються правила від прабатьків до батьків, а від так до підлітків, між якими прослідковується у більшості прямий зв'язок, але також присутнє витіснення. У групі татів є гнучкі та ригідні правила, у групі матерів більшість правил ригідні. Відповідно до цього діти отримали і ригідні, і гнучкі сімейні правила.

З'ясовано, що батьки у групі досліджуваних, отримавши надійну прив'язаність транслювали її власним дітям. Задоволеність відносинами у стосунку підлітка з мамою – 81% з татом – 85%, мами з підлітком – 73%, і тата – 90%. Родинний стрес передається з покоління в покоління, але кращий стосунок підлітків з тими батьками, які мають вищу стресостійкість.

Обґрунтовано на основі теоретичного розділу передачу міжпоколінної взаємодії батьків з дітьми підліткового віку покладаючись на думку А.

Шутценбергер «психічні функції одного члена сім'ї обумовлюють психічні функції іншого», та підтверджено завдяки емпіричним результатам.

Виявлено кореляційний зв'язок, чим більше виражена надійна прив'язаність у мами до власних батьків тим більша тенденція до формування надійної прив'язаності до власної дитини. Підлітки відчувають з боку матері безпечний простір. У свою чергу мати набуває власного безпечного простору і адаптивних стратегій побудови стосунків у взаєминах зі своїми батьками, також чим нижчою була уникаюча прив'язаність мами до тата, тим надійніша прив'язаність підлітка до мами. Якщо мама отримала надійний патерн прив'язаності від свого тата, то вона здатна формувати здорові стосунки з власною дитиною. Чим нижчою була надійна прив'язаність тата до тата, тим вищою є тривожна прив'язаність підлітка до мами, що супроводжується високою директивністю батьків.

На основі порівняльного аналізу прослідкували, що в групі з низьким рівнем сімейного стресу емоційна близькість батьків з підлітком значно вища ніж у групі з високим рівнями стресу, в якій присутній високий рівень строгості тата. Отримані результати вказують на важливість ролі батька та стосунку з ним. Завдяки міцній фігурі тата дитина підліткового віку отримує менше травматичного досвіду, які неусвідомлено впливають на взаємини. В основі стосунку лежить довіра, впевненість у захищеності та емоційній близькості, поведінкові патерни спрямовані на позитивне вирішення перешкод, в системі менше сімейних таємниць, конфліктів, замовчувань. Відповідно до результатів бачимо, що надійна прив'язаність підлітка до тата формується у випадку, коли батько є стійким до стресових подій і демонструє захисника. Тоді в стосунку є менше тривоги та уникаючої поведінки.

За результатами регресійного аналізу було виявлено значущі чинники дослідження рівень сімейного стресу у сімї мами, уникаюча прив'язаність мами до мами та надійна прив'язаність мами до мами. Частка дисперсіх описує велику частину показників емоційної близькості.

Обмеженнями дослідження було: онлайн формат, в межах, якого важко працювати з сімейною історією. Зазвичай для цього використовують анкету сімейної генограми. Також в майбутньому варто збільшити групу досліджуваних, диференціювавши за рівнями об'єктивних стресових подій, наприклад, сім'ї, що склали корінне населення, сім'ї переселені внаслідок воєнних дій та сім'ї, в історії, яких був голодомор, тощо. Це складатиме перспективу подальших наукових досліджень.

Практичним значенням нашого дослідження було те, що члени сім'ї мали змогу від рефлексувати та обговорити якість сімейних взаємин, заповнюючи дзеркальні дитячо-батьківські опитувальники, обговорити вплив сімейної історії та сімейних правил, успадкованих від батьків та тих, які хочуть передати у спадок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abraham N., Rand N. Notes on the Phantom: A Complement to Freud's Metapsychology [Электронный ресурс] // Critical Inquiry. 1987. Vol. 13, no. 2.P. 287–292. URL: http://www.lamarre-mediaken.com/Site/EAST_493_files/Abraham%20Notes%20on%20the%20Phan-tom.pdf
2. Abraham N., Torok M. "The Lost Object-me": Notes on Identification within the Crypt // Psychoanalytic Inquiry. 1984. Vol. 4, iss. 2. P. 221–242. https://doi.org/10.1080/07351698409533542
3. Ainsworth M.D. Infantmother attachment //American Psychologist. 1979. V. 34. №3
4. Andolfi M. Family therapy: An interactional approach. — N. Y.; L.: Plenum Press, 1979. — 170 p.
5. Atia Daud. Children in families of torture victims: transgenerational transmission of parents' traumatic experiences to their children [Електронний ресурс] / Atia Daud, Erling Skoglund, Atia Daud, EPer-Anders Rydelius // Wiley Online Library. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2397.2005.00336.x.
6. Батьки та діти: одвічні проблеми – сучасний погляд. К.: Київська міська адміністрація, Служба у справах неповнолітніх., 2003. – 160 с
7. Boszormenyi-Nagy I. Commentary: Transgenerational Solidarity – Therapy's Mandate and Ethics // Family Process. 1985. Vol. 24, iss. 4. P. 454–456. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1985.00454.x
8. Бриш К. Терапия нарушений привязанности. От теории к практике / Карл Бриш. – Пер. с нем. – М.: Когито-Центр, 2012. – 316 с.
9. ВОВЧИК-БЛАКИТНА О. О. МІЖПОКОЛІННА ВЗАЄМОДІЯ В СІМ'Ї ЯК РЕСУРС / О. О. ВОВЧИК-БЛАКИТНА. // Актуальні проблеми психології. – 2019. – С. 80–91.

10. Гогицаева О. У. ДЕТСКО–РОДИТЕЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И САМООЦЕНКА ПОДРОСТКА [Електронний ресурс] / О. У. Гогицаева, А. В. Небежева, Д. А. Шибзухова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://cyberleninka.ru/article/n/detsko-roditelskie-otnosheniya-i-samootsenka-podrostka.

11. Hirsch M. The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust. N. Y., 2012.

12. Эриксон Э. Г. Детство и общество /Э. Г. Эриксон; пер. А. А. Алексеев; науч. ред. А. А.Алексеев. – СПб.: Ленато: Фонд "Университет. кн.",1996. – 592 с.

13. Жедунова, Л. Г. Особенности трансгенерационной детерминации материнского отношения / Л. Г. Жедунова,, И. Н. И. Н. Малькова. // Вестник ЯрГУ. Серия Гуманитарные науки.. – 2015. – С. 94–99.

14. Карнацкая Н. В. Влияние семьи на социализацию подростка / Н. В. Карнацкая. // Концепт научно-методический электронный журнал. – 2017. – С. 61–70.

15. Кораблина Е. П. Особенности взаимодействия родителей с подростками в современной семье [Електронний ресурс] / Е. П. Кораблина, А. В. Николаева // Балтийская Педагогическая Академия К.М.Оганян. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: https://www.baltacademy.ru/userfiles/files/1537773894_vyp.65-2006.pdf#page=34.

16. Королёва А. А. Трансгенерационный фактор в формировании жизненного сценария / А. А. Королёва. // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – С. 218–222.

17. Кукуляр А.М., Пеньков Д.В. Особенности психолого-педагогического взаимодействия современных подростков и их родителей // Мир науки. Педагогика и психология, 2019 №1, https://mir-nauki.com/PDF/69PSMN119.pdf

18. Iidem. Secrets and Posterity: The Theory of the Transgenerational Phantom // The Shell and the Kernel / ed. by N. Rand. L., 1994. P. 165– 171

19. Линде А.Н. Значение феноменологического подхода к коммуникации (в сравнении с системно-функциональной теорией) // Коммуникация как дисциплина и область знания в современном мире: диалог подходов : сборник статей и выступлений участников международной научной конференции. М., 2015. С. 88–97. https://mgimo.ru/upload/iblock/1f3/Znachenie_fenomenologicheskogo_podhoda_k_kommunikatsii_v_sravnenii_s_sistemno-funktsionalnoj_teoriej%20(2).pdf

20. Lindsay Huffhines. Adversity exposure and obesogenic food consumption in young children: The transgenerational role of emotion dysregulation [Електронний ресурс] / Lindsay Huffhines, Stephanie Gusler, Yo Jackson // Wiley Online Library. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ijpo.12658.

21. МЕТОДИКА: Взаимодействие родитель-ребенок (ВРР) И.М. Марковская. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://sites.google.com/site/test300m/diagnostika.

22. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения. Пер. с англ. – М.: Наука, 1988.

23. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. П Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 270 с.

24. Robert Rosenheck. Transgenerational effects of abusive violence on the children of Vietnam combat veterans [Електронний ресурс] / Robert Rosenheck, Alan Fontana // Wiley Online Library. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1023/A:1024445416821.

25. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс – М.: Прогресс, 1994. – 480 с

26. Родители и дети: Психология взаимоотношений / Под ред. Е. А. Савиной, Е. О. Смирновой. – М.: «Когито-Центр», 2003. – 230с .

27. Сатир В. Психотерапия семьи. – СПб.: "Речь", 2000. – 283 с

28. Смирнова Е.О. Психология ребенка: Учебник для педагогических училищ и вузов. М.: Школа-Пресс, 1997

29. Смирнова Т. П. РОЛЬ ТРАНСГЕНЕРАЦИОННОГО ФАКТОРА В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ БЛАГОПОЛУЧИИ И ТРЕВОЖНОСТИ ЛИЧНОСТИ [Електронний ресурс] / Т. П. Смирнова, Н. В. Ханелия. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://dom-hors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/spp/2019/1/psychology/smirnova-hanelia.pdf

30. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. / О. А. Столярчук. – Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. – 136 с.

31. Scharf M. Long-term effects of trauma: Psychosocial functioning of the second and third generation of Holocaust survivors // Development and Psychopathology. 2007, v. 19, No 2, pp. 603-622.

32. Тачкова М. В. РОЛЬ СЕМЬИ В ЖИЗНИ ПОДРОСТКА [Електронний ресурс] / М. В. Тачкова. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://cyberleninka.ru/article/n/rol-semi-v-zhizni-podrostka/viewer.

33. Фрейд, З. Тотем і табу [Текст]: Книга 1 / З. Фрейд // «Я» і «Воно»: Праці різних років / пер.з нім. - Тбілісі: Мерані, 1991. - С. 193-350.

34. Формирование личности в переходный период: от подросткового к юношескому возрасту. Под ред. И.В. Дубровиной. – М., 2003.

35. Фромм, Э. Искусство любить: Исследование природы любви / Э.Фромм. – М.: Педагогика, 1990. – 157с.

36. Ханелія Н. В. Современные представления о трансгенерационной передаче травмы [Електронний ресурс] / Н. В. Ханелія // Журнал Практической Психологии и Психоанализа. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://psyjournal.ru/articles/sovremennye-predstavleniya-o-transgeneracionnoy-peredache-travmy.

37. Холмс-Рея. Тест на стрессоустойчивость. [Електронний ресурс] / Холмс-Рея // Психология счастливой жизни – Режим доступу до ресурсу:

https://psycabi.net/testy/629-test-na-stressoustojchivost-metodika-opredeleniya-stressoustojchivosti-i-sotsialnoj-adaptatsii-kholmsa-i-rage.

38. Цуркан Т. Г. ВЗАЄМИНИ ДИТИНИ І БАТЬКІВ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ / Таісія Георгіївна Цуркан. // "Наука і освіта". – 2015. – С. 120–124.

39. Чалова Н. О. Дисфункціональні сім'ї: поняття та особливості їх створення [Електронний ресурс] / Н. О. Чалова – Режим доступу до ресурсу: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i25/54.pdf.

40. Шатунова А. И. Межпоколенная передача психической травмы, психогенеалогияи психическое здоровье в семье (феноменологическое исследование) [Електронний ресурс] / А. И. Шатунова, Е. В. Гуткевич // Siberian Herald of Psychiatry and Addiction Psychiatry.. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:A4vlL77zgbEJ:https://svpin.org/files/journal/2019/3/n104-p21.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.

41. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений: Курс лекций. – М.: АпрельПресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000.

42. Шутценбергер А.А. Синдром предков: трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциограммы : пер. с фр. М., 2007. 256 с.

43. Юттнер, Ф. Судьбоанализ в выводах [Текст] / Ф. Юттнер / пер. с нем. А. В. Тихомирова. – Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 2002. – 262 с.

44. Яблонська Т. М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / Т. М. Яблонська. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2004/04/80-84__no-2__vol-4__2004__UKR.pdf.

45. Яремчук М. В. Особенности привязанности в детско-родительских отношениях и отношениях любви у старших подростков [Електронний ресурс] / М. В. Яремчук // Психологическая наука и образование. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: https://psyjournals.ru/files/1345/psyedu_2005_n3_Yeremchuk.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

(Бланк опитування для батьків)

І

1. Зазначте (поставте √), наскільки ви знайомі з історією своєї сім'ї в кількох поколіннях

_ знаю формальні речі, які відбувались в мене на очах

_ знаю небагато

_ щось вибірково знаю

_ знаю багато конкретних фактів (імена, рід діяльності предків)

_ цікавило це питання, знаю багато деталей (про стосунки в сім»ях моїх предків)

_інше (вкажіть)_____

2. Часто від своїх батьків ми отримуємо «неписані» правила, настанови щодо життя, виховання своїх дітей. Вкажіть, 4-5 правил, які ви отримали від своїх батьків, навіть якщо вони ніколи не їх висловлювали вголос. Продовжіть речення:
   - Мої тато/мама говорили..

   _____

   Напр. «Моя мама/тато говорила(-в), що людям не можна довіряти», або «Сім'я – це найголовніше, що в тебе є»

3. Які життєві правила засвоєні, у вашій сім'ї, ви би хотіли передати своїм дітям?

   _____

4. Чого ви навчились у вашій родині щодо того, як давати собі раду з життєвими кризами і тим, як їх можна найкраще пережити?

   _____

5. Охарактеризуйте Ваші стосунки з рідними за шкалою від 1 до 5, де «1» - ворожий стосунок, «2»-здебільшого поганий, «3»-ні добрий, ні поганий, «4»-здебільшого добрий, «5» - емоційно близький.

		Бал	Коментар(за бажанням)
1.	З вашою мамою		
2.	З вашим батьком		
3.	З вашим чоловіком/дружиною		
4.	З вашою дитиною підліткового віку		

5.	Як би ви охарактеризували стосунок вашої мами з її мамою?		
6.	Як би ви охарактеризували стосунок вашої мами з її батьком?		
7.	Як би ви охарактеризували стосунок вашого батька з його мамою?		
8.	Як би ви охарактеризували стосунок вашого батька з його батьком?		

6. Кожна сім’я іноді стикається з різними життєвими кризами, травматичними подіями. Зазначте, поставивши позначку (√ чи +) чи траплялись ці події у вашій сім’ї, сім’ї вашого батька, сім’ї вашої матері.

	Моя сім’я	**Сім’я мого батька**	**Сім’я моєї матері**
Розлучення/сепарація			
Втрата (смерть) дітей			
Смерть близьких			
Смерть близького друга/подруги			
Нещасний випадок			
Звільнення з роботи			
Аборт			
Примусове переселення			
Тюремне ув’язнення			
Залежність від психоактивних речовин			
Психічне захворювання			
Фізичне насильство			
Часті сімейні сварки			
Великий грошовий борг			
Інше (зазначте)			

7. Як Ви відстоювали автономію у батьківській сім’ї, виявляли свою непокору? (Оберіть один варіант).
   _активно та безпосередньо, кажучи "ні"
   _намагаючись зробити щось протилежне від того, чого від мене вимагали
   _через непідкорення

_непрямо, через мовчання та занурюючись у себе
_інше (вкажіть) _____

8. Як оточуючі Вас люди долали Ваше непідкорення?
_____
9. Вкажіть, які життєві події, які пережила ваша сім'я могли вплинути на те, якою людиною ви є зараз
_____

II

Інструкція: Оцініть ваші стосунки з сином/донькою підліткового віку. Відзначте ступінь згоди з наступними твердженнями по 5-бальній системі.

1 = ні (абсолютне незгідні); 4 = загалом так;

2 = швидше ні, ніж так; 5 = безсумнівно, так (дуже сильне згоді).

3 = і так, і ні;

Бал	Опис
	1.Якщо вже я чогось вимагаю від нього (неї), то обов'язково доб'юся цього.
	2.Я завжди караю його (її) за погані вчинки.
	3.Він (а) рідко говорить мені, куди йде і коли повернеться.
	4.Я вважаю його (її) цілком самостійною людиною
	5.Син (дочка) може розповісти мені про все, що з ним (з нею) відбувається.
	6.Думаю, що він (а) нічого не доб'ється у житті.
	7. Я частіше говорю йому (їй) про те, що мені в ньому (у ній) не подобається, ніж подобається.
	8.Часто доручаю йому (їй) важливі і важкі справи.
	9. Нам важко досягти взаємної згоди.
	10. Буває, що дозволяю йому(їй) те, що вчора забороняв (ла).
	11.Син (дочка) завжди враховує мою точку зору.
	12.Я б хотів (а), щоб він (а) ставився (лась) до своїх дітей так само, як я до нього (неї).
	13. Він (а) рідко робить з першого разу те, про що я прошу.
	14. Я його (її) дуже рідко лаю.
	15. Я намагаюся контролювати всі його (її) дії та вчинки
	16. Вважаю, що для нього (неї) головне - це слухатися мене.
	17. Якщо у нього (неї) трапляється нещастя, в першу чергу він (а) ділиться зі мною.
	18. Я не поділяю його (її) захоплень.
	19. Я не вважаю його (її) таким розумним і здатним, як мені хотілося б.

	20. Можу визнати свою неправоту і вибачитися перед ним (нею).
	21. Я часто йду у нього (неї) на поводу.
	22. Мені важко буває передбачити свою поведінку по відношенню до нього (неї).
	23. Думаю, що я для нього (неї) авторитетна людина.
	24. Мені подобаються наші з нею (з ним) відносини.
	25. Вдома у нього (у неї) більше обов'язків, ніж у більшості його (її) друзів.
	26. Доводиться застосовувати до нього (до неї) фізичні покарання.
	27. Йому (їй) доводиться поступати так, як я кажу, навіть якщо він (а) не хоче.
	28. Думаю, я краще його (її) знаю, що йому (їй) потрібно.
	29. Я завжди співчуваю своїй дитині.
	30. Мені здається, я його (її) розумію.
	31. Я б хотів (а) в ньому (ній) багато чого змінити
	32. При прийнятті сімейних рішень завжди враховую його (її) думку.
	33. Я завжди погоджуюсь з його (її) ідеями та пропозиціями.
	34. Моя поведінка часто буває для нього (неї) несподіваним.
	35. Я є для нього (неї) еталоном і прикладом у всьому.
	36. Вважаю, що в цілому правильно виховую свого сина (дочка).
	37. Я висуваю до нього (до неї) багато вимог.
	38. За характером я м'яка людина.
	39. Я дозволяю йому (їй) повернутися додому, коли він (вона) хоче.
	40. Я прагну захистити його (її) від труднощів і життя.
	41. Я не допускаю, щоб він (вона) помічав (а) мої слабкості і недоліки.
	42. Мені подобається його (її) характер.
	43. Я часто критикую його (її) по дрібницях.
	44. Завжди охоче його (її) вислуховую.
	45. Ми розходимось з ним (нею) з дуже багатьох питань.
	46. Я караю його (її) за такі вчинки, які здійснюю сама.
	47. Він (а) поділяє більшість моїх поглядів.
	48. Я втомлююся від повсякденного спілкування з ним (з нею).
	49. Мені доводиться змушувати його (її) робити те, що він (вона) не хоче.
	50. Я прощаю йому (їй) те, за що інші покарали б.
	51. Мені б хотілося знати про нього (про неї) все: про що він (а) думає, як ставиться до своїх друзів і т.д.
	52. Він (а) не радиться зі мною, з ким йому (їй) дружити.
	53. Думаю, що для нього (неї) я найближча людина.
	54. Я вітаю його (її) поведінку.
	55. Я часто висловлюю своє невдоволення ним (нею).
	56. Приймаю участь у справах, які придумує він (а).

	57. Ми по-різному уявляємо з ним (нею) його (її) майбутнє життя.
	58. Буває, що дорікаю і хвалю його (її), по суті, за одне і те ж.
	59. Думаю, йому (їй) хотілося б бути схожим на мене.
	60. Я хочу, щоб він (а) завжди ставився (ставилась) до мене так само, як зараз.

III

Інструкція: оцініть ваші стосунки зі своїми батьками в минулому. Виберіть, будь ласка, з кожної трійки висловлювань одне, що характеризувало ваші відносини з матір'ю (запишіть його номер зліва від висловлювань), і одне, що характеризувало ваші відносини з батьком (запишіть його номер праворуч від висловлювань).

- З кожної трійки можна вибрати лише один вислів для батька і одне - для матері. Їхні номери можуть збігатися, можуть відрізнятися.
- У випадку невпевненості з вибором відповідайте так, як бувало в більшості випадків.

М	№	Б
	1	
	1. Моя мати/мій батько рідко показувала свою любов до мене. 2. Я був/ла впевнений/на в любові своєї матері/батька, щоб не трапилося. 3. Іноді я боявся/боялася, що моя мати/мій батько мене не любить	
	2	
	1. Моя мати/мій батько підтримували і схвалювали мої власні рішення. 2. Моя мати/мій батько надавали мені самому/самій приймати рішення, не цікавились ними. 3. Моя мати/мій батько, то дуже сильно контролювали мої рішення, то майже не контролювали їх, часто я не міг/могла зрозуміти чому	
	3	
	1. Я часто злився/злилась, не отримавши з боку моєї матері/батька допомоги, необхідної мені у важкій ситуації. 2. У важкій ситуації моя мати /батько рідко допомагали мені, надаючи розбиратися самому. 3. У важкій ситуації я завжди міг/могла розраховувати на допомогу з боку моєї матері/батька	
	4	
	1. Моя мати / мій батько цінували і поважали мої особисті цілі й інтереси.	

	2. Моя мати / мій батько скептично ставились до моїх особистих цілей та інтересів. 3. Моя мати / мій батько мали дуже мале уявлення по моїх цілях і інтересах	
	5	
	1. Участь моєї матері / мого батька в моєму житті коливалась від великого до незначного. 2. Моя мати / мій батько з повагою ставились до мого особистого життя. 3. Моя мати / мій батько не вникали в моє життя досить глибоко	
	6	
	1. Коли мені були необхідні допомога і підтримка, я вважав/-ла за краще не обтяжувати мою матір/батька своїми проблемами. 2. Я часто звертався/-лась до моєї матері/батька за допомогою і підтримкою. 3. Мені дуже сильно були потрібні допомога і підтримка з боку моєї матері/батька, часто мені їх бракувало	
	7	
	1. Я не завжди був/-ла впевнений/-на, що, звернувшись за порадою до моєї матері/батька, я отримаю бажане, але кожен раз сподівався/-лась на це. 2. Я рідко радився/-лась з моєю матір'ю/батьком. 3. Моя мати/батько завжди з готовністю давали мені пораду, коли я її / його про це просив/-ла.	
	8	
	1. Моя мати/батько майже не цікавились тим, як я проводив/-ла свій вільний час. 2. Моя мати/батько часто змінювали рамки моєї свободи по незрозумілих для мене причинах. 3. Моя мати/батько надавали мені право самому/-ій розпоряджатися моїм вільним часом	
	9	
	1. Я часто ділився/-лась з моєю матір'ю/батьком своїми радощами і прикрощами з приводу подій, що відбувались. 2. Ділячись з моєю матір'ю/батьком своїми переживаннями, я часто хвилювався/-лась, що отримаю не той відгук, на який я розраховував/-ла. 3. Я розповідав/-ла моїй матері/батькові в основному про події, що відбувалися, а не про свої почуття з цього приводу.	
	10	
	1. Я б назвав свої стосунки з моєю матір'ю/батьком нестійкими. 2. Я б назвав свої стосунки з моєю матір'ю/батьком прохолодними. 3. Я б назвав свої стосунки з моєю матір'ю/батьком близькими	

Додаток В

(Бланк опитування для підлітків)

І

1. Часто від своїх батьків ми отримуємо «неписані» правила, настанови щодо життя. Вкажіть, які правила ви отримали від своїх батьків, навіть якщо вони ніколи не їх висловлювали вголос. Продовжіть речення:
   - Мої тато/мама мені кажуть..

   _____

Напр. «Людям не можна довіряти», або «Сім'я – це найголовніше, що в тебе є»

2. Які життєві правила засвоєні, у вашій сім'ї, ви би хотіли передати своїм нащадкам?

_____

3. Чого ви навчились у вашій родині щодо того, як давати собі раду з життєвими кризами і тим, як їх можна найкраще пережити?

_____

4. Охарактеризуйте Ваші стосунки з рідними за шкалою від 1 до 5, де «1» - ворожий стосунок, «2»-здебільшого поганий, «3»-ні добрий, ні поганий, «4»-здебільшого добрий, «5» - емоційно близький.

		Бал	Коментар (за бажанням)
1.	З вашою мамою		
2.	З вашим батьком		
3.	Як би ви охарактеризували стосунок вашої мами з її мамою?		
4.	Як би ви охарактеризували стосунок вашої мами з її батьком?		
5.	Як би ви охарактеризували стосунок вашого батька з його мамою?		
6.	Як би ви охарактеризували стосунок вашого батька з його батьком?		

5. Вкажіть, які життєві події, які пережила ваша сім'я могли вплинути на те, якою людиною ви є зараз

   _____

II

Інструкція: відзначте ступінь згоди з наступними твердженнями по 5-бали-ної системі. Оцініть твердження окремо для кожного батька в бланку відповідей: під буквою М - для матері, під буквою Б - для батька:

1 = ні (абсолютне незгідні); 4 = загалом так;

2 = швидше ні, ніж так; 5 = безсумнівно, так (дуже сильне згоді).

3 = і так, і ні;

М	Б	Питання
		1. Якщо вже він (а) чогось вимагає від мене, то обов'язково доб'ється цього.
		2. Він (а) завжди карає мене за мої погані вчинки.
		3. Я рідко говорю йому (їй), куди йду і коли повернуся.
		4. Він (а) вважає мене цілком самостійною людиною
		5. Можу розповісти йому (їй) про все, що зі мною відбувається
		6. Він (а) думає, що я нічого не досягну в житті
		7. Він (а) частіше помічає в мені недоліки, ніж гідності
		8. Він (а) часто доручає мені важливі і важкі справи.
		9. Нам важко досягти взаємної згоди
		10. Іноді він (а) може дозволити те, що ще вчора забороняв (а)
		11. Я завжди враховую його (її) точку зору
		12. Я б хотів (а), щоб мої майбутні діти ставилися до мене так само, як я до нього (неї).
		13. Я рідко роблю з першого разу те, про що він (а) мене просить.
		14. Він (а) мене рідко лає.
		15. Він (а) намагається контролювати всі мої дії і вчинки.
		16. Вважає, що головне - це слухатися його (її).
		17. Якщо у мене трапляється нещастя, в першу чергу я ділюся з ним (нею).
		18. Він (а) не розділяє моїх захоплень.
		19. Він (а) не вважає мене таким розумним і здатним, як йому (їй) хотілося б.
		20. Він (а) може визнати свою неправоту і вибачитися переді мною.
		21. Він (а) часто йде у мене на поводу.
		22. Ніколи не скажеш напевно, як він (а) поставиться до моїх слів.
		23. Можу сказати, що він (а) для мене авторитетна людина.
		24. Мені подобаються наші з ним (нею) відносини.
		25. Удома він (а) дає мені більше обов'язків, ніж у сім'ях більшості моїх друзів
		26. Буває, що застосовує до мене фізичні покарання.

		27.Навіть якщо я не хочу, мені доводиться чинити так, як бажає він (а).
		28.Вважає, що він (а) краще знає, що мені потрібно.
		29.Він (а) завжди мені співчуває
		30.Мені здається, він (а) мене розуміє
		31.Він (а) хотів (ла) би в мені багато чого змінити.
		32.При прийнятті сімейних рішень він (а) завжди враховує моя думка
		33.Він (а) завжди погоджується з моїми ідеями та пропозиціями.
		34.Ніколи не знаєш, що від нього (неї) очікувати.
		35.Він (а) є для мене еталоном і прикладом у всьому.
		36.Я вважаю, що він (а) правильно виховує мене
		37.Він (а) пред'являє до мене багато вимог.
		38.За характером він (а) м'яка людина.
		39.Зазвичай він (а) мені дозволяє повертатися додому, коли я захочу
		40.Він (а) прагне захистити мене від труднощів і життя
		41.Він (а) не допускає, щоб я помічав його (її) слабкості і недоліки
		42.Я відчуваю, що йому (їй) подобається мій характер.
		43. Він (а) часто критикує мене по дрібницях.
		44. Він (а) завжди з готовністю мене вислуховує.
		45.Ми розходимося з ним (нею) з дуже багатьох питань.
		46.Він (а) карає мене за такі вчинки, які здійснює сам (а).
		47.Я поділяю більшість його (її) поглядів.
		48.Я втомлююся від повсякденного спілкування з ним (нею)
		49.Він (а) часто змушує мене робити те, що мені не хочеться
		50.Прощає мені те, за що інші покарали б.
		51.Він (а) хоче знати про мене все: про що я думаю, як ставлюся до своїх друзів і т.п.
		52.Я не раджуся з ним (нею), з ким мені дружити.
		53.Можу сказати, що він (а) - найближча мені людина
		54.Він (а) весь час висловлює невдоволення мною
		55.Думаю, він (а) вітає моя поведінка
		56.Він (а) приймає участь у справах, які придумую я.
		57.Ми по-різному з ним (нею) представляємо моє майбутнє життя
		58.Однакові мої вчинки можуть викликати у нього (неї) то закиди, то похвалу.
		59. Мені хотілося б бути схожим на нього (неї
		60. Я хочу, щоб він (а) завжди ставився (ставилася) до мене так само, як зараз.

III

Інструкція: виберіть, будь ласка, з кожної трійки висловлювань одне, що характеризує ваші відносини з матір'ю (запишіть його номер зліва від висловлювань), і одне, що характеризує ваші відносини з батьком (запишіть його номер праворуч від висловлювань).

- З кожної трійки можна вибрати лише один вислів для батька і одне - для матері. Їхні номери можуть збігатися, можуть відрізнятися.
- У випадку невпевненості з вибором відповідайте так, як буває в більшості випадків.

М	№	Б
	1	
	1. Моя мати / мій батько рідко показує свою любов до мене. 2. Я впевнений, що, щоб не трапилося, моя мати / мій батько буде любити мене. 3. Іноді я боюся, що моя мати / мій батько мене не любить	
	2	
	1. Моя мати / мій батько підтримує і схвалює мої власні рішення. 2. Моя мати / мій батько надає мені самому приймати рішення, не цікавиться ними. 3. Моя мати / мій батько то дуже сильно контролює мої рішення, то майже не контролює їх, часто я не можу зрозуміти чому	
	3	
	1. Я часто злюся, не отримавши з боку моєї матері / мого батька допомоги, необхідної мені у важкій ситуації. 2. У важкій ситуації моя мати / мій батько рідко допомагає мені, надаючи розбиратися самому. 3. У важкій ситуації я завжди можу розраховувати на допомогу з боку моєї матері / мого батька	
	4	
	1. Моя мати / мій батько цінує і поважає мої особисті цілі й інтереси. 2. Моя мати / мій батько скептично ставиться до моїх особистих цілей та інтересів. 3. Моя мати / мій батько має дуже мале уявлення по моїх цілях і інтересах	
	5	
	1. Участь моєї матері / мого батька в моєму житті коливається від великого до незначного. 2. Моя мати / мій батько з повагою ставиться до мого особистого життя. 3. Моя мати / мій батько не вникає в моє життя досить глибоко	
	6	
	1. Коли мені необхідні допомога і підтримка, я вважаю за краще не обтяжувати мою матір / мого батька своїми проблемами.	

	2. Я часто звертаюся до моєї матері / моєму батькові за допомогою і підтримкою. 3. Мені дуже сильно потрібні допомога і підтримка з боку моєї матері / мого батька, часто мені їх бракує	
	7	
	1. Я не завжди впевнений, що, звернувшись за порадою до моєї матері / моєму батькові, я отримаю бажане, але кожен раз сподіваюся на це. 2. Я рідко раджуся з моєю матір'ю / моїм батьком. 3. Моя мати / мій батько завжди з готовністю дає мені пораду, коли я її / його про це прошу	
	8	
	1. Моя мати / мій батько майже не цікавиться тим, як я проводжу свій вільний час. 2. Моя мати / мій батько часто змінює рамки моєї свободи по незрозумілим для мене причин. 3. Моя мати / мій батько надають мені право самому (самій) розпоряджатися моїм вільним часом	
	9	
	1. Я часто ділюся з моєю матір'ю / моїм батьком своїми радощами і прикрощами з приводу подій, що відбуваються. 2. Ділячись з моєю матір'ю / моїм батьком своїми переживаннями, я часто хвилююся, що отримаю не той відгук, на який я розраховував (а). 3. Я розповідаю моїй матері / моєму батькові в основному про події, що відбуваються, а не про свої почуття з цього приводу	
	10	
	1. Я б назвав свої стосунки з моєю матір'ю/батьком нестійкими. 2. Я б назвав свої стосунки з моєю матір'ю/батьком прохолодними. 3. Я б назвав свої стосунки з моєю матір'ю /батьком близькими	

Додаток С

(Графіки узгодженості розподілу з нормальним за критерієм Шапіро-Вілка)

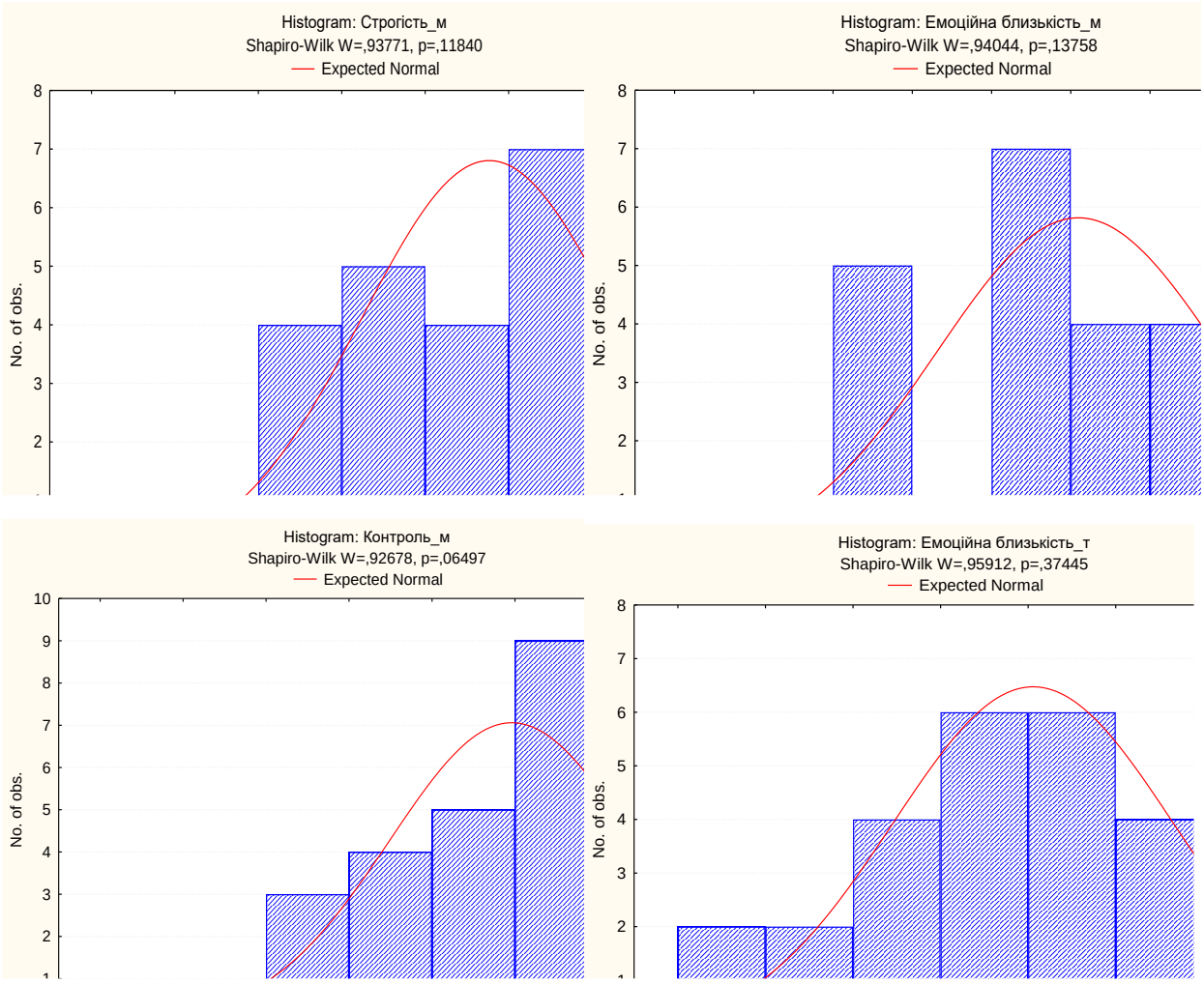

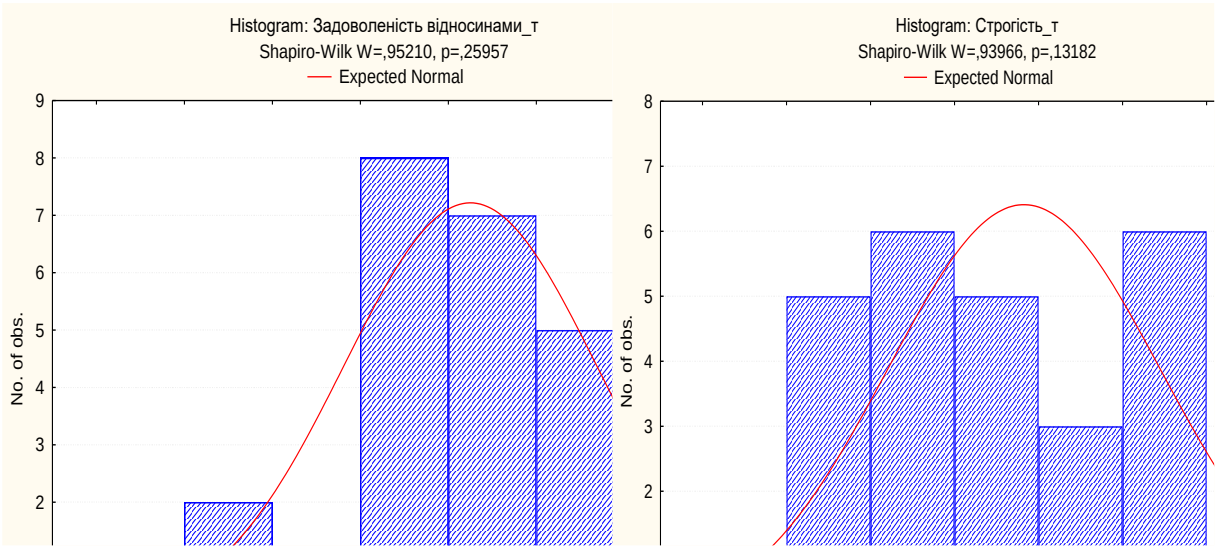

Рис. С.1. Перевірка шкал опитувальника І.Марковської «Взаємодія батько-дитина»

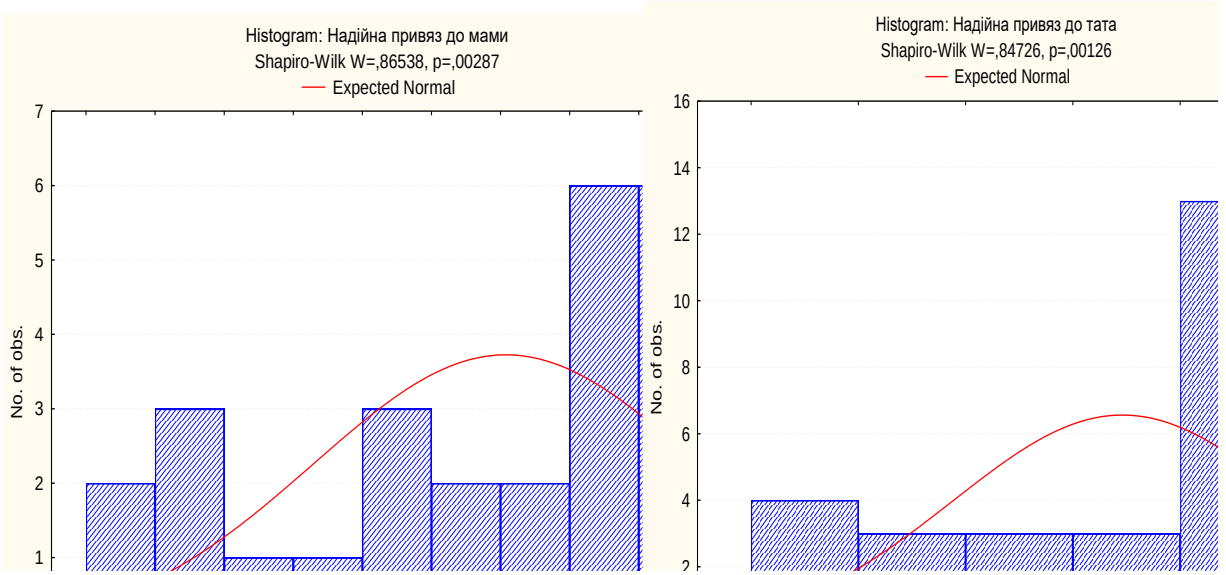

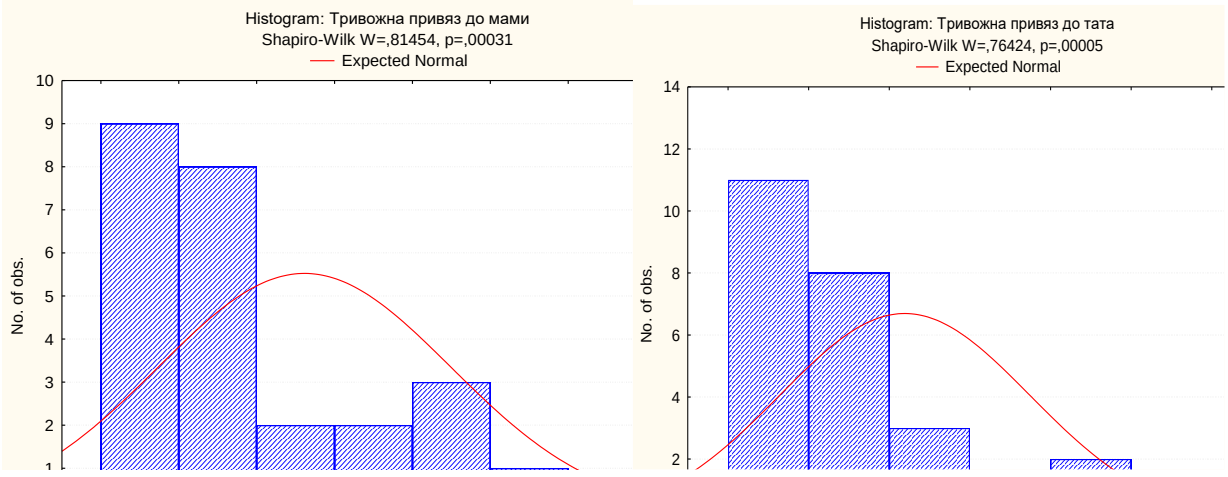

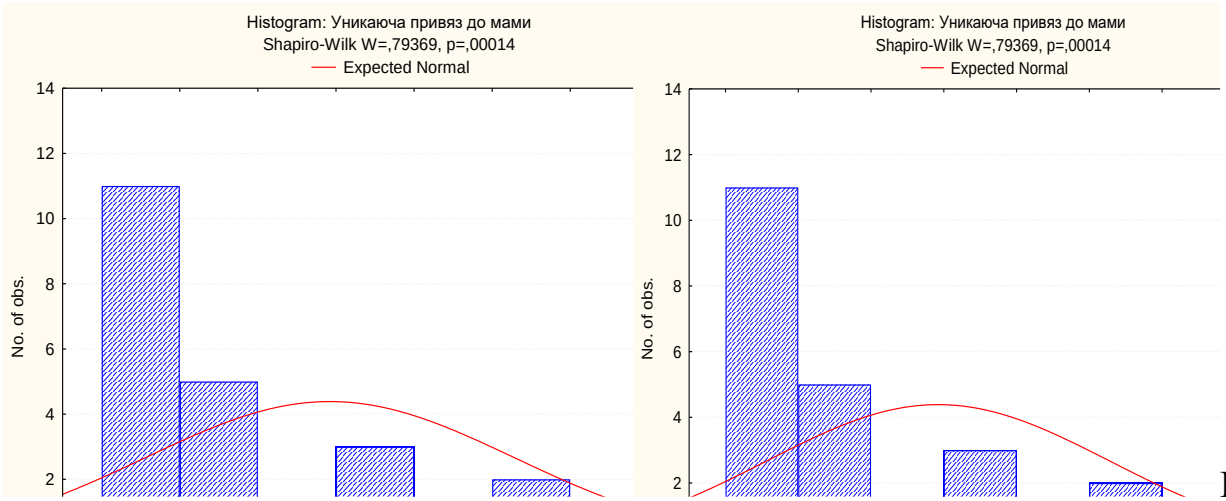

Рис. С.2. Перевірка шкал опитувальника М.Яремчук «Прив'язаність до батьків»

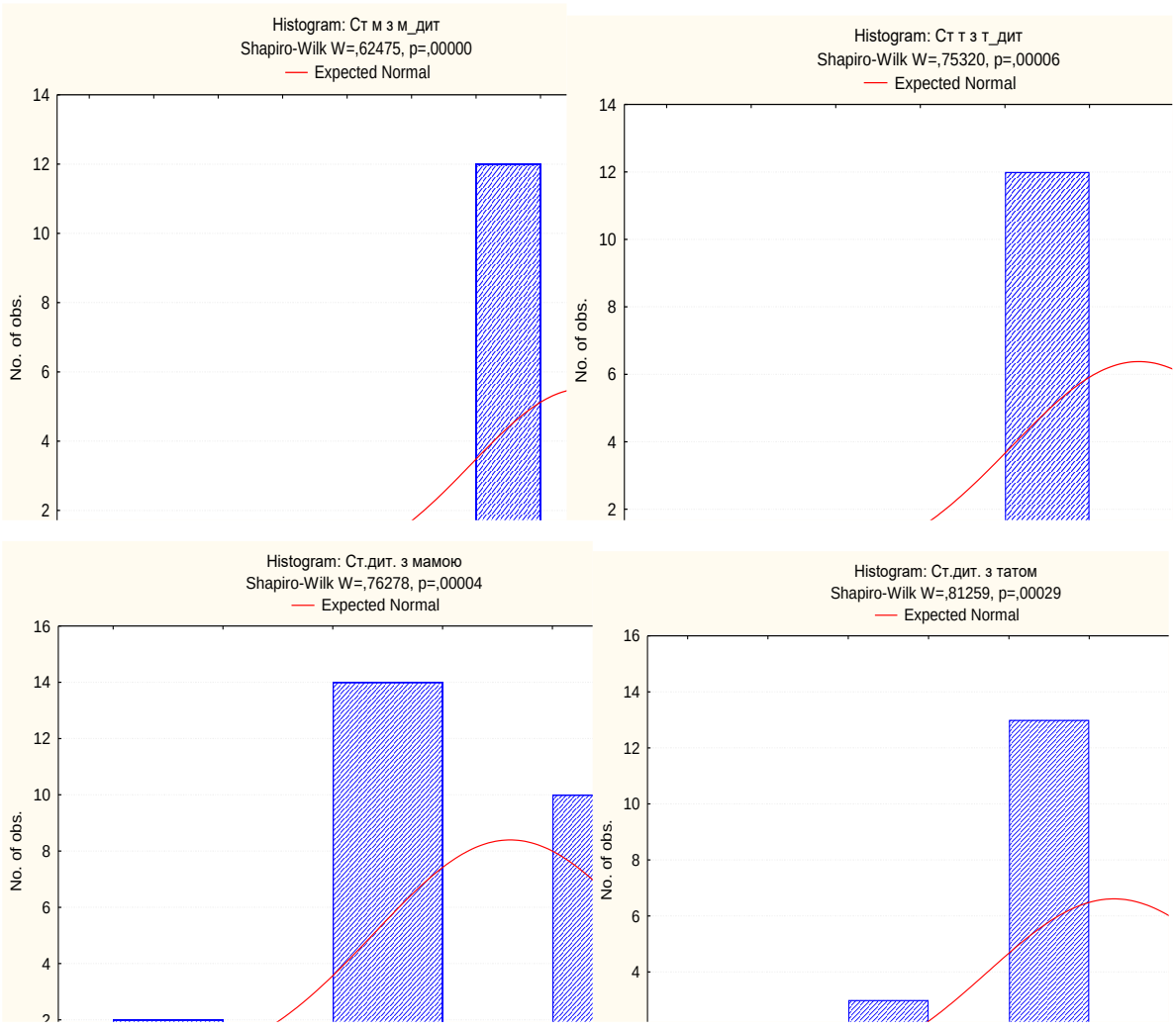

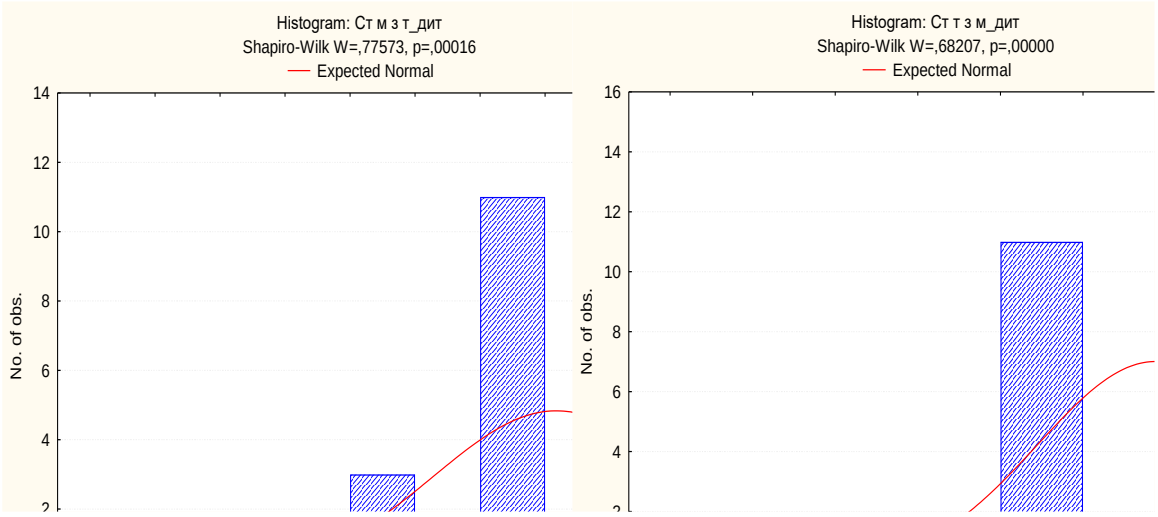

Рис. С.3. Перевірка шкал анкети на узгодженість з нормальним розподілом

Додаток D

(Порівняльний аналіз)

Таблиця D.1

Порівняльний аналіз виховних стилів (очима підлітків) у сім'ях з високим та низьким рівнями сімейного стресу

variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Вимогливість_ м	152,0000	199,0000	63,00000	0,89598	0,370265	0,90610	0,364882	10	16	0,391367
Строгість_м	160,0000	191,0000	55,00000	1,31762	0,187633	1,32718	0,184451	10	16	0,200535
Контроль_м	114,5000	236,5000	59,50000	-1,08044	0,279945	-1,09113	0,275217	10	16	0,285675
Емоційна близькість_м	94,5000	256,5000	39,50000	-2,13454	0,032800	-2,15003	0,031554	10	16	0,030915
Прийняття_м	108,5000	242,5000	53,50000	-1,39667	0,162513	-1,42294	0,154754	10	16	0,165427
Співробітництво_м	116,5000	234,5000	61,50000	-0,97504	0,329543	-0,98211	0,326045	10	16	0,335952
Згода_м	144,5000	206,5000	70,50000	0,50069	0,616587	0,50786	0,611550	10	16	0,622736
Послідовність_м	138,0000	213,0000	77,00000	0,15811	0,874367	0,16012	0,872783	10	16	0,897126
Авторитетність _м	115,5000	235,5000	60,50000	-1,02774	0,304073	-1,03163	0,302248	10	16	0,310173
Задоволеність відносинами_м	121,0000	230,0000	66,00000	-0,73786	0,460597	-0,74181	0,458205	10	16	0,483794
Вимогливість_т	155,0000	196,0000	60,00000	1,05409	0,291841	1,06340	0,287600	10	16	0,310173
Строгість_т	176,0000	175,0000	39,00000	2,16089	0,030705	2,17318	0,029767	10	16	0,030915
Контроль_т	105,5000	245,5000	50,50000	-1,55479	0,119998	-1,56661	0,117206	10	16	0,121434
Емоційна близькість_т	94,0000	257,0000	39,00000	-2,16089	0,030705	-2,17243	0,029824	10	16	0,030915
Прийняття_т	104,5000	246,5000	49,50000	-1,60749	0,107948	-1,62141	0,104931	10	16	0,108919
Співробітництво_т	118,5000	232,5000	63,50000	-0,86963	0,384505	-0,87548	0,381312	10	16	0,391367
Згода_т	143,0000	208,0000	72,00000	0,42164	0,673290	0,42558	0,670411	10	16	0,697882
Послідовність_т	139,5000	211,5000	75,50000	0,23717	0,812524	0,23960	0,810641	10	16	0,815935
Авторитетність _т	106,0000	245,0000	51,00000	-1,52843	0,126406	-1,53660	0,124393	10	16	0,134991
Задоволеність відносинами_т	104,5000	246,5000	49,50000	-1,60749	0,107948	-1,62879	0,103358	10	16	0,108919

Таблиця D.2

Порівняльний аналіз рівня сімейного стресу та стилів прив'язаності

Mann-Whitney U Test (Квасюк_Spreadsheet3)
By variable Рівень сімейного стресу
Marked tests are significant at p <,05000

variable	**Rank Sum Group 1**	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Надійна привяз до мами	106,5000	244,5000	51,50000	-1,50208	0,133077	-1,52332	0,127679	10	16	0,134991
Тривожна привяз до мами	164,0000	187,0000	51,00000	1,52843	0,126406	1,58644	0,112640	10	16	0,134991
Уникаюча привяз до мами	149,0000	202,0000	66,00000	0,73786	0,460597	0,79228	0,428197	10	16	0,483794
Надійна привяз до тата	90,0000	261,0000	35,00000	-2,37171	0,017707	-2,41161	0,015883	10	16	0,016932
Тривожна привяз до тата	183,0000	168,0000	32,00000	2,52982	0,011413	2,67506	0,007472	10	16	0,010332
Уникаюча привяз до мами	175,5000	175,5000	39,50000	2,13454	0,032800	2,23039	0,025722	10	16	0,030915
Ст др і чол_м	128,0000	197,0000	73,00000	-0,11094	0,911664	-0,12309	0,902035	10	15	0,934958
Ст з дит_м	140,0000	211,0000	75,00000	0,26352	0,792148	0,30046	0,763825	10	16	0,815935
Ст др і чол_т	102,5000	150,5000	45,50000	0,71665	0,473591	0,82916	0,407017	8	14	0,482172
Ст з дит_т	99,0000	154,0000	49,00000	0,47777	0,632817	0,55340	0,579991	8	14	0,664234
Надійна привяз мами до мами	115,5000	235,5000	60,50000	-1,02774	0,304073	-1,03754	0,299484	10	16	0,310173
Тривожна привяз мами до мами	167,5000	183,5000	47,50000	1,71290	0,086732	1,75166	0,079834	10	16	0,086857
Уникаюча привяз мами до мами	141,0000	210,0000	74,00000	0,31623	0,751830	0,32799	0,742921	10	16	0,775995
Надійна привяз мами до тата	121,5000	229,5000	66,50000	-0,71151	0,476767	-0,71556	0,474263	10	16	0,483794
Тривожна привяз мами до тата	169,0000	182,0000	46,00000	1,79196	0,073141	1,84675	0,064784	10	16	0,077216
Уникаюча привяз мами до тата	130,5000	220,5000	75,50000	-0,23717	0,812524	-0,24036	0,810055	10	16	0,815935
Надійна привяз тата до мами	88,0000	165,0000	52,00000	-0,27301	0,784846	-0,27663	0,782068	8	14	0,815405
Тривожна привяз тата до мами	80,5000	172,5000	44,50000	-0,78490	0,432512	-0,84863	0,396088	8	14	0,441136
Уникаюча привяз тата до мами	109,0000	144,0000	39,00000	1,16029	0,245932	1,21204	0,225498	8	14	0,266692
Надійна привяз тата до тата	98,5000	154,5000	49,50000	0,44364	0,657303	0,44745	0,654553	8	14	0,664234
Тривожна привяз тата до тата	90,0000	163,0000	54,00000	-0,13650	0,891422	-0,14312	0,886193	8	14	0,920336
Уникаюча привяз тата до тата	89,0000	164,0000	53,00000	-0,20476	0,837762	-0,20899	0,834457	8	14	0,867555

Додаток Е

(Кореляційний аналіз)

Таблиця Е

Кореляційний зв'язок між стилів прив’язаності у дитячо-батьківських стосунках у трьох поколіннях

Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet3)
MD pairwise deleted
Marked correlations are significant at p <,05000

Variable	Надійна прив'яз до мами	Тривожна прив'яз до мами	Уникаюча прив'яз до мами	Надійна прив'яз до тата	Тривожна прив'яз до тата	Уникаюча прив'яз до мами	Надійна прив'яз мами до мами	Тривожна прив'яз мами до мами	Уникаюча прив'яз мами до мами	Надійна прив'яз мами до тата	Тривожна прив'яз мами до тата	Уникаюча прив'яз мам до тата
Надійна прив'яз до мами	1,000000	-0,870535	-0,748292	0,648689	-0,419597	-0,664066	0,463778	-0,369451	-0,343786	0,602009	-0,478090	-0,439
Тривожна прив'яз до мами	-0,870535	1,000000	0,408651	-0,609436	0,433014	0,578433	-0,255783	0,204123	0,134523	-0,347775	0,222350	0,265
Уникаюча прив'яз до мами	-0,748292	0,408651	1,000000	-0,412650	0,237754	0,503638	-0,546627	0,383470	0,536281	-0,624472	0,514324	0,480
Надійна прив'яз до тата	0,648689	-0,609436	-0,412650	1,000000	-0,789217	-0,908471	0,304272	-0,435130	-0,157565	0,384571	-0,495656	-0,207
Тривожна прив'яз до тата	-0,419597	0,433014	0,237754	-0,789217	1,000000	0,520528	-0,316052	0,386324	0,239595	-0,227228	0,376847	0,036
Уникаюча прив'яз до мами	-0,664066	0,578433	0,503638	-0,908471	0,520528	1,000000	-0,235497	0,397828	0,075215	-0,399862	0,474001	0,299
Надійна прив'яз мами до мами	0,463778	-0,255783	-0,546627	0,304272	-0,316052	-0,235497	1,000000	-0,820079	-0,923400	0,876959	-0,664082	-0,720
Тривожна прив'яз мами до мами	-0,369451	0,204123	0,383470	-0,435130	0,386324	0,397828	-0,820079	1,000000	0,594683	-0,720262	0,756643	0,562
Уникаюча прив'яз мами до мами	-0,343786	0,134523	0,536281	-0,157565	0,239595	0,075215	-0,923400	0,594683	1,000000	-0,765646	0,504670	0,647
Надійна прив'яз мами до тата	0,602009	-0,347775	-0,624472	0,384571	-0,227228	-0,399862	0,876959	-0,720262	-0,765646	1,000000	-0,740746	-0,848
Тривожна прив'яз мами до тата	-0,478090	0,222350	0,514324	-0,495656	0,376847	0,474001	-0,664082	0,756643	0,504670	-0,740746	1,000000	0,377
Уникаюча прив'яз мами до тата	-0,439740	0,265940	0,480840	-0,207329	0,036453	0,299398	-0,720537	0,562290	0,647560	-0,848109	0,377954	1,000
Надійна прив'яз тата до мами	0,150511	-0,334906	0,063339	0,246844	-0,315169	-0,069417	0,190628	0,078435	-0,218450	0,024194	0,066878	0,021
Тривожна прив'яз тата до мами	-0,182039	0,207645	0,106301	-0,116692	0,060726	0,075361	-0,302185	0,049342	0,350127	-0,110642	-0,164198	0,230
Уникаюча прив'яз тата до мами	-0,170475	0,355361	-0,079880	-0,210331	0,357765	0,014313	-0,097816	-0,103793	0,060550	-0,096801	0,073829	-0,014
Надійна прив'яз тата до тата	0,365126	-0,442319	-0,111710	0,112951	-0,198883	0,043862	0,386411	-0,069626	-0,393128	0,184633	0,010310	-0,198
Тривожна прив'яз тата до тата	-0,106642	0,201056	-0,050270	-0,009126	0,066570	-0,064336	-0,187380	-0,097516	0,321861	0,011326	-0,154944	-0,028
Уникаюча прив'яз тата до тата	-0,400295	0,481686	0,091368	-0,159909	0,234292	-0,012161	-0,356076	0,156250	0,253556	-0,284622	0,076311	0,353

Додаток F

(Кластерний аналіз)

Таблиця F

Результати кластерного аналіз сімейного стресу матерів та батьків

	Квасюк_Spreadsheet3				
	1 моя сімя_м	2 моя сімя_т	3 CASE_NO	4 CLUSTER	5 DISTANCE
C_1	63	173	1	1	43,10
C_2	100	100	2	1	15,77
C_3	53	53	3	2	26,68
C_4	47	0	4	2	26,74
C_5	0	0	5	2	26,68
C_6	0	63	6	2	28,86
C_7	98	0	7	2	56,72
C_8	0	53	8	2	23,43
C_9	63	220	9	1	73,20
C_10	63	0	10	2	34,93
C_11	0	37	11	2	17,38
C_12	0	108	12	2	57,88
C_14	90	90	14	1	23,07
C_16	67	110	16	1	22,44
C_17	0	0	17	2	26,68
C_18	147	63	18	1	54,97
C_19	0	0	19	2	26,68
C_21	0	37	21	2	17,38
C_22	0	0	22	2	26,68
C_24	90	100	24	1	16,20
C_25	151	120	25	1	38,65
C_26	67	63	26	2	38,83